

якої конфесії, яка функціонує в певний історичний період, опираючись на свою традицію на означеній території, сприяє, набувши етноконфесійної специфіки, поступові етнокультури, самосвідомості й державницького менталітету визначеної нації та має значний рівень поширення серед населення певного регіону”.¹ Отже, на роль національних конфесій можуть претендувати і всі нетрадиційні релігії, що існують нині в Україні, але за умови, що вони будуть поважати українську культуру і мову, сприяти їхньому збереженню і розвитку, будуть шанобливо ставитися до української національної ідеї і передусім нести її у середовище своїх прихильників.

В ідеалі кожна нова релігія, яка з тієї чи іншої причини з'являється в Україні, неодмінно мусить бути прилученою до національної ідеї. Інакше вона буде виконувати в нашому суспільстві ворожі функції, стане виразником чужих національних і релігійних ідей, культур, духовності, традицій тощо. Вона не просто буде випадати з загально-національного контексту державотворення і національного становлення, але, не будучи скріплена національною ідеєю, буде проголошувати іншу, ідею інонаціональну чи антинаціональну, і тим виконувати в українському суспільстві функцію антидержавну, що призведе зрештою не до консолідації суспільних мас, а до протистояння, і не лише релігійного, а й політичного. Державі не треба остерігатися нетрадиційних релігій лише тому, що вони прийшли із-за кордону, а використовувати їх, як зауважує М.Кирюшко, “для розвою своєї нації”.²

Поліконфесійний комплекс плідно функціонує лише в суспільстві, яке міцно тримає за смислові дороговкази гуманістичні почуття справедливості, свободи й ідеали демократії. В такому суспільстві перш за все поважається громадянами їхня національна культура (передусім мова, традиції), а національно-патріотичні почуття його громадян значно перевищують і протидіють будь-яким аморфним абстрактно-національним чи позанаціональним ідеям, бо ж національна культура такого суспільства надійно охороняється національною ідеєю і свідомими щодо неї його представниками, однак при цьому все ж маючи можливість “спілкуватися” без втрат для себе з іншими співіснуючими культурами (в тому числі і національно-релігійними). Іншими словами, здорове, національно свідоме суспільство ніяк неспроможне йти, як на налігачі, за чужими культурами і релігіями. Воно, тримаючи за парадигму свою національну ідею, неодмінно переломить будь-яку з них через призму свого національного досвіду, підпорядкувавши їх (чужі культури і релігії) собі на благо. “Така ієрархія суспільних цінностей забезпечує в цивілізованих суспільствах стабільне існування усіх релігій, націй, окремої особи. За умови досягнення такого рівня цивілізованості українці зберігають свій етнос і розвивають себе як нація, зберігаючи усе багатство релігійного ставлення до світу”.³

РОЗДІЛ V. РОЗУМІННЯ РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ НАПРИКІНЦІ ХХ СТ.: ДОКУМЕНТИ

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ПРАВА ОСІБ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ АБО ЕТНІЧНИХ, РЕЛІГІЙНИХ ТА МОВНИХ МЕНШИН

ПРИЙНЯТО РЕЗОЛЮЦІЄЮ 47/135 ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН ВІД 18

¹ Здіорук С.І. Особливості взаємозв'язку етнічного та релігійного в Україні // Церква і - національне відродження. - К., 1993. - С. 54.

² Кирюшко М. Поліконфесійність українців і національна культура // Церква і національне відродження. - К., 1993. - С. 286.

³ Там само.

ГРУДНЯ 1992 РОКУ

Генеральна Асамблея,

знову підтверджуючи, що одною з основних цілей Організації Об'єднаних Націй, як проголошено в Статуті, є заохочення та розвиток поважання прав людини та основних свобод усіх, без розрізнення раси, статі, мови або релігії,

знову підтверджуючи віру в основні права людини, гідність та цінність людської особистості, рівноправ'я чоловіків та жінок та рівність великих і малих націй,

намагаючись сприяти реалізації принципів, що містять Статут, Загальна декларація прав людини, Конвенція про запобігання геноцидові та покарання за нього. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Декларація про ліквідацію усіх форм нетерпимості та дискримінації на ґрунті релігій або переконань, Конвенція про права дитини, а також інші відповідні міжнародні документи, які було прийнято на всесвітньому чи регіональному рівні, і міжнародні документи, укладені між окремими державами-членами Організації Об'єднаних Націй,

керуючись положеннями статті 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, стосовно прав осіб, що належать до етнічних, релігійних та мовних меншин,

вважаючи, що заохочення та захист прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, сприяють політичній та соціальній стабільності держав, в яких вони проживають,

підкреслюючи, що постійне заохочення та здійснення прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, як невід'ємна частина розвитку суспільства взагалі і в демократичних рамках на ґрунті верховенства закону сприяло б зміцненню дружби та співпраці між народами та державами,

вважаючи, що Організація Об'єднаних Націй покликана грати важливу роль у захисті меншин,

беручи до уваги роботу, виконану на сьогодні в рамках Організації Об'єднаних Націй, зокрема Комісією з прав людини, Підкомісією із запобігання дискримінації та захисту меншин та органами, створеними на виконання Міжнародних пактів про права людини та інших відповідних міжнародних документів в галузі прав людини, на заохочення та захист прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин,

враховуючи значну роботу, виконану міжурядовими та урядовими організаціями для захисту меншин, а також для заохочення та захисту прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин,

визнаючи необхідність забезпечення ще ефективнішого втілення у життя міжнародних документів з прав людини стосовно прав осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин,

проголошує цю Декларацію про права осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин

Стаття 1

1 Держави захищають на їх відповідних територіях існування та самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних та мовних меншин та заохочують створення умов для розвитку тої самобутності.

2 Держави вживають належні законодавчі та інші кроки для досягнення цих цілей.

Стаття 2

1 Особи, що належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин (надалі називаються особами, що належать до меншин), мають право користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно та без втручання чи дискримінації у будь-якій формі.

2 Особи, що належать до меншин, мають право активної участі в культурному, релігійному, громадському, економічному та державному житті.

3 Особи, що належать до меншин, мають право активної участі у прийнятті на національному і, де це необхідно, регіональному рівні рішень, стосовно тої меншини, до якої вони належать, або тих регіонів у яких вони проживають, в порядку, що не суперечить національному законодавству.

4 Особи, що належать до меншин, мають право створювати свої власні асоціації та забезпечувати їх функціонування та підтримувати без будь-якої дискримінації вільні та мирні контакти з іншими членами своєї групи та з особами, що належать до інших меншин, а також контакти через кордони з громадянами інших держав, з якими вони зв'язані національними, етнічними, релігійними або мовними зв'язками.

Стаття 3.

1. Особи, що належать до меншин, можуть здійснювати свої права, в тому числі права, викладені у цій Декларації, як індивідуально, так і спільно з іншими членами своєї групи без будь-якої дискримінації

2 Використання або невикористання прав, викладених у цій Декларації, не призводить до яких би там не було негативних наслідків для становища будь-якої особи, що належить до меншини

Стаття 4.

1. Держави вживають при необхідності заходів для забезпечення того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою та ефективно здійснювати свої права людини та основні свободи без будь-якої дискримінації і на підставі повної рівності перед законом.

2 Держави вживають заходів для створення сприятливих умов, які дозволять особам, що належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції та звичаї за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства та суперечить міжнародним нормам.

3 Держави вживають відповідних заходів на те, щоб там, де це здійснимо, особи, що належать до меншин, мали належні можливості для вивчення своєї рідної мови або навчання своїй рідній мові

4. Держави при необхідності вживають заходів у галузі освіти з метою стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території Особи, що належать до меншин, повинні мати належні можливості для отримання знань, необхідних для життя у суспільстві (взагалі) і в цілому.

5. Держави розглядають питання про вжиття належних заходів для того, щоб особи, що належать до меншин, могли повною мірою брати участь у забезпеченні економічного прогресу та розвитку своєї країни.

Стаття 5.

1. Національна політика та програми плануються та здійснюються за належного врахування законних інтересів осіб, що належать до меншин.

2. Програми співпраці та допомоги між державами плануються та здійснюються за належного врахування законних інтересів осіб, що належать до меншин.

СТАТТЯ 6.

Державам слід співпрацювати у питаннях, що стосуються осіб, що належать до меншин, в тому числі в обміні інформацією та досвідом, з метою розвитку взаєморозуміння та довіри.

СТАТТЯ 7.

Державам слід співпрацювати з метою заохочення поважання прав, викладених у цій Декларації

Стаття 8.

1 Ніщо у цій Декларації не заважає виконанню державами їхніх міжнародних зобов'язань стосовно осіб, що належать до меншин. Зокрема, державам слід сумлінно виконувати обов'язки та зобов'язання, які вони прийняли на себе у відповідності з міжнародними договорами та угодами, учасниками яких вони є.

2 Здійснення прав, викладених у цій Декларації, не завдає шкоди здійсненню усіма особами загально визнаних прав людини та основних свобод.

3 Заходи, яких вживають держави з метою забезпечення ефективного здійснення прав, викладених у цій Декларації, не вважаються *prima facie* суперечними з принципами рівності, що закріплені у Загальній декларації прав людини.

4 Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як таке, що допускає будь-яку діяльність націй, включаючи принципи поважання суверенної рівності, територіальної цілісності та політичної незалежності держав.

Стаття 9.

Спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй та інші організації сприяють повному здійсненню прав та принципів, викладених у цій Декларації, в рамках їхніх відповідних сфер компетенцій.

Права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин

**РЕЗОЛЮЦІЯ КОМІСІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ 00Н 1995/24. 52 ЗАСІДАННЯ, 3
БЕРЕЗНЯ 1995 РОКУ
(ПРИЙНЯТА БЕЗ ГОЛОСУВАННЯ).**

Комісія з прав людини,

посилаючись на резолюцію 47/135 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 1992 року, якою Асамблея прийняла без голосування Декларацію про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин,

враховуючи резолюцію 49/192 Генеральної Асамблеї від 23 грудня 1994 року, в якій Асамблея закликала Комісію з прав людини у першочерговому порядку вивчити шляхи та засоби ефективного заохочення та захисту прав осіб, що належать до таких меншин, як вони проголошені у Декларації,

Знаючи положення статті 27 Міжнародного пакту про громадянство та політичні права, які стосуються прав осіб, що належать до етнічних, релігійних та мовних меншин,

усвідомлюючи необхідність ефективного заохочення і захисту прав осіб, що належать до меншин, як вони проголошені в Декларації,

посилаючись на свою резолюцію 1994/22 від 1 березня 1994 року про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин,

визнаючи резолюцію 1994/4 підкомісії з попередження дискримінації та захисту меншин від 19 серпня 1994 року, в якій Підкомісія рекомендувала створити робочу групу Підкомісії з меншин,

з вдячністю беручи до відома робочий документ, що містить пропозиції з всеохопної програми для попередження дискримінації та захисту меншин, який підготував спеціальний доповідач Підкомісії пан Асб'єн Ейде (E/7 4/Snb.2/1994/36 та Corr. 1),

беручи до уваги доповіді Генерального секретаря Генеральної Асамблеї (A/49/415 та Add.1-2) та Комісії (E/CN 4/1995/84),

підтверджуючи, що дієві заходи та створення сприятливих умов для заохочення і захисту прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, при забезпеченні реальної недискримінації та рівності для всіх сприяє запобіган-

ню та мирному врегулюванню проблем в галузі прав людини та ситуацій, що стосуються меншин,

вважаючи, що заохочення і захист прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, сприяють політичній та соціальній стабільності і мирові та збагачують культурну спадщину всього суспільства,

визначаючи позитивні ініціативи багатьох країн, скеровані на захист меншин та сприяння взаєморозумінню,

стурбована зростанням числа та гостроти спорів і конфліктів стосовно національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, у багатьох країнах, а також їх часто трагічні наслідки,

беручи до уваги роботу Верховного комісара із справ національних меншин Організації з безпеки та співпраці в Європі,

знову підтверджуючи зобов'язання держав, як воно зафіксовано у Віденській декларації та Програмі дій (A/CONF/157/23), забезпечувати, щоб особи, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, могли повною мірою та ефективно здійснювати всі свої права людини та основні свободи без будь-якої дискримінації і на основі повної рівності перед законом у відповідності з Декларацією,

1. Настійно закликає держави та міжнародну спільноту заохочувати та захищати права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, як вони проголошені в Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, в тому числі шляхом сприяння їх повній участі в усіх аспектах політичного, економічного, соціального, релігійного та культурного життя суспільства і в процесі досягнення економічного прогресу і розвитку їх країни;

2. Настійно закликає держави вжити у відповідних випадках усіх необхідних конституційних, законодавчих, адміністративних та інших заходів для сприяння дотриманню та здійсненню на практиці Декларації;

3. Звертається із закликом до держав розглянути, якщо вони побажають, питання про укладення двосторонніх та багатосторонніх домовленостей чи угод з метою захисту прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, в їхніх країнах у відповідності з Декларацією;

4. Закликає Генерального секретаря на прохання відповідних урядів у рамках програми консультативного обслуговування та технічної допомоги Центру з прав людини кваліфіковані експертні послуги з питань меншин, включаючи попередження та вирішення спорів, а також надавати допомогу в існуючих чи можливих ситуаціях, пов'язаних з меншинами;

5. Закликає Верховного комісара з прав людини в рамках свого мандату сприяти здійсненню Декларації і продовжувати з тою метою діалог з урядами;

6. Настійно закликає відповідні договірні органи та спеціальних представників, спеціальних доповідачів та робочі групи Комісії з прав людини і надалі приділяти належну увагу Декларації в рамках їхніх відповідних мандатів;

7. Пропонує державам, зацікавленим міжурядовим та неурядовим організаціям, спеціальним представникам, спеціальним доповідачам та робочим групам Комісії з прав людини і надалі надавати у відповідних випадках повідомлення про те, яким чином вони сприяють дотриманню Декларації та здійсненню її на практиці;

8. Закликає Підкомісію з попередження дискримінації та захисту меншин першочергово вивчити шляхи та засоби ефективного заохочення і захисту прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, як вони проголошені в Декларації;

9. Ухвалює уповноважити Підкомісію створити на спочатку трирічний період міжсесійну робочу групу у складі п'яти членів, яка буде проводити свої заохочення тривалістю в п'ять робочих днів щороку з метою заохочення прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, як вони проголошені в Декларації, і зокрема:

а) розглядати заохочення та практичне здійснення Декларації про право осіб, що

належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин;

б) вивчати можливі вирішення проблем, що зачіпають меншини, включаючи сприяння взаєморозумінню між меншинами та урядами і між самими меншинами;

с) рекомендувати, у випадку необхідності, дальші заходи із заохочення та захисту прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин,

10. Просить Підкомісію надавати Комісії з прав людини щорічну доповідь робочої групи,

11. Просить Генерального секретаря надавати робочій групі в рамках наявних ресурсів Організації Об'єднаних Націй всі необхідні послуги і засоби для виконання свого мандату;

12. Закликати держави, міжурядові організації, органи Організації Об'єднаних Націй, спеціалізовані установи та неурядові організації брати активну участь в роботі робочої групи;

13. Просить Генерального секретаря подати Комісії з прав людини на її п'ятдесят другій сесії доповідь про реалізацію цієї резолюції;

14. Ухвалює продовжити розгляд цього питання на своїй п'ятдесят другій сесії з того ж пункту порядку денного;

15. Рекомендує Економічній та Соціальній Раді прийняти такий проект резолюції:

Економічна та Соціальна Рада,

посилаючись на резолюцію 1995/24 Комісії з прав людини від 3 березня 1994 року,

1. Ухвалює уповноважити Підкомісію з попередження дискримінації і захисту меншин створити міжсесійну робочу групу Підкомісії у складі п'яти її членів, яка проводитиме свої засідання тривалістю у п'ять робочих днів щорічно з метою заохочення прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, як вони проголошені в Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, і зокрема:

а) розглядати заохочення та практичне здійснення Декларації про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин;

б) вивчати можливості вирішення проблем, що зачіпають меншини, включаючи сприяння взаєморозумінню між меншинами та урядами і між самими меншинами;

с) рекомендувати, у випадках необхідності, подальші заходи із заохочення та захисту прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин;

2. Просить Генерального секретаря надати робочій групі в рамках наявних ресурсів Організації Об'єднаних Націй всі необхідні послуги та засоби для виконання нею свого мандата.

ПРАВА МЕНШИН

ООН. СЕРІЯ: ВИКЛАД ФАКТІВ У ГАЛУЗІ ПРАВ ЛЮДИНИ, ВИП. 18.

"Усі люди і групи людей мають право відрізнятися одне від одного, розглядати себе як таких і вважатися такими"

(Декларація про раси і расові забобони (ЮНЕСКО.1978 рік)

ВСТУП

Чи існує в світі хоча б одна країна, де всі люди говорять однією мовою, належать до однієї раси і мають однакові культуру, переконання, традиції? Практично найбільш вірогідна відповідь на це питання буде заперечна.

У сучасному світі дуже поширена ситуація, коли на території держав живуть різні

народи. У більшості країн є переважаючі групи населення із своєю спільною історією й культурою та менші групи, меншини, кожна з яких має свої характерні особливості.

У будь-якій країні мирне співіснування різних національних, етнічних, мовних або релігійних груп є позитивним фактором, джерелом соціального й культурного збагачення. Це не мрія. Багатьом державам вдається поєднати вищі цінності — рівність, відсутність дискримінації, національну безпеку, територіальну цілісність і політичну незалежність — з повагою й охороною самобутності різних груп своїх громадян.

Але співіснування різних груп не завжди носить мирний характер. Конфлікти на етнічному ґрунті можуть супроводжуватися насильством і руйнуванням, викликати у відповідь дії репресивного характеру, ставити під загрозу єдність держав, на території яких вони відбуваються, і створювати небезпеку втягнення в них сусідніх країн.

Всюди, де меншинам відмовляють у правах, порушуються загально визнані права людини.

На міжнародному рівні встановлені стандарти прав людини, які поширюються на всіх людей: чи то представників меншин, чи інших осіб. Крім того, Організація Об'єднаних Націй, вживаючи заходів до заохочення й захисту прав людини, неодноразово висловлювала свою позицію щодо конкретних аспектів прав меншин.

Разом з тим процес нормотворчості, здатної призвести до створення додаткових прав і спеціальних механізмів для осіб, які належать до меншин, а також для меншин як груп, просувається повільно, незважаючи на те, що ця мета була проголошена Організацією Об'єднаних Націй понад 40 років тому.

Останніми роками інтерес до проблем меншин помітно зріс, що знайшло своє відображення зокрема в активізації міжнародних дій у визначенні, закріпленні й охороні їхніх прав.

У даному «Викладі фактів» резюмується робота, яка проведена або проводиться — перш за все в межах Організації Об'єднаних Націй — з проблеми прав меншин, що детально розглядаються в двох аспектах загального характеру: принципу недискримінації та особливих прав і заходів.

ЗАБОРОНА ДИСКРИМІНАЦІЇ

Дискримінація, тобто менш сприятливе ставлення до меншин у політичній, соціальній, культурній і економічній сферах, як і раніше, існує. Вона є потужним джерелом напруженості в багатьох частинах світу, незважаючи на неодноразове засудження її в міжнародних угодах, підписаних всіма членами Організації Об'єднаних Націй.

Статут Організації Об'єднаних Націй і Загальна декларація прав людини, прийняті Організацією Об'єднаних Націй у 1948 році, закріплюють як міжнародно-правові норми в галузі прав людини принципи недискримінації і рівного поводження.

Детальніше ці принципи розкриваються в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права та в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, прийнятих Організацією Об'єднаних Націй у 1966 році.

Принцип недискримінації передбачений і в цілому ряді спеціальних міжнародних угод і декларацій, до яких належать:

- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 рік);
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 рік);
- Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості і дискримінації на основі релігії чи переконань (1981 рік);
- Конвенція про права дитини (1989 рік);
- Конвенція про дискримінацію в галузі праці і зайнятості (Конвенція МОП № 111, 1958 рік);
- Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (ЮНЕСКО, 1960 рік);
- Декларація про расу і расові забобони (ЮНЕСКО, 1978 рік).

Принцип недискримінації закріплений як загальна норма також і в регіональних документах прав людини, до них належать: Європейська конвенція про охорону прав людини й основних свобод, Європейська соціальна хартія, Декларація про нетерпимість як

загрозу демократії (прийнятї Радою Європи), Американська конвенція про права людини (Організація американських держав) і Африканська хартія прав людини і народів (Організація африканської єдності).

Розкриваючи основи, на яких неможлива дискримінація, вказані міжнародні угоди й декларації охоплюють якщо не всі, то більшість ситуацій, в яких меншинам чи їхнім окремим представникам може бути відмовлено в праві на рівне поводження.

Особливо важливими гарантіями, які повинні забезпечуватися представникам меншин і які закріплені в Загальній декларації прав людини та в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, є: визнання правосуб'єктності, рівність перед судом, рівність перед законом і рівний захист законом.

Таким чином принцип рівного поводження з окремими представниками меншин отримав широке визнання, хоча — навіть якщо не вважати крайні випадки, коли дискримінація зводиться до рангу національної політики або суспільної практики, — реальне існування його залишає бажати кращого.

Значно менша однотайність спостерігається в питанні про особливі права й пільги для груп меншин, які покликані забезпечити їм рівні можливості з більшістю населення.

ОСОБЛИВІ ПРАВА Й ОСОБЛИВІ ЗАХОДИ ДЛЯ МЕНШИН.

Після другої світової війни, коли була створена Організація Об'єднаних Націй, переважаючою стала така точка зору: якщо індивідуальні права людини знаходяться під належною охороною, то немає необхідності і в прийнятті особливих положень про охорону прав меншин.

У Статуті Організації Об'єднаних Націй про меншини нічого не говориться. Проект договору про захист меншин, поданий Угорщиною на Лондонській мирній конференції 1946 року, підтримки не мав. Не були прийняті і пропозиції про включення положення про меншини в Загальну декларацію прав людини.

Разом з тим не можна сказати, що питання про права меншин залишилися без уваги. В 1947 році Організація Об'єднаних Націй створила як допоміжний орган Комісії з прав людини Підкомісію з попередження дискримінації і захисту меншин, яка складається з незалежних експертів, а Генеральна Асамблея в 1948 році в одній із прийнятих резолюцій зазначала, що вона не може залишитися байдужою до долі меншин. У той же час у зазначеній резолюції зверталася увага на труднощі щодо однозначного і єдиного вирішення цього «складного й такого, що вимагає обережного ставлення, питання, яке в кожній державі, де воно виникає, має свої особливі аспекти».

Перш ніж характеризувати те, що вже зроблено і робиться на міжнародному рівні для захисту меншин, необхідно підкреслити, що особливі права не є привілеями. Особливі права — це одна із форм позитивних дій, спрямованих на те, щоб меншини могли зберегти свої особливості і традиції, причому ці права такі ж важливі для забезпечення рівного поводження, як і недискримінація.

Процес набуття меншинами статусу, який більшість розглядає як природний, може розпочатися лише тоді, коли вони матимуть можливість користуватися рідною мовою, керувати своїми школами, мати користь із інших організованих ними служб, а також брати участь у політичному і економічному житті держав.

МІЖНАРОДНІ УГОДИ.

Жоден із існуючих міжнародних договорів не охоплює в комплексі права меншин. Однак деякі важливі угоди дають представникам меншин можливість виражати і зберігати свої культурні, релігійні й мовні особливості.

Особливе значення має Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у 1966 році. У статті 27 Пакту говориться:

«У тих країнах, де існують етнічні та мовні меншини, особам, які не належать до таких меншин, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію й виконувати її обряди, а також

користуватися рідною мовою».

Комітет прав людини — орган незалежних експертів, які здійснюють контроль за дотриманням Пакту, — подає свої думки про повідомлення, що надходять від осіб, які скаржаться на порушення статті 27 Пакту.

Безпосередньо стосуються проблем прав меншин й інші міжнародні угоди, до яких належать Конвенція про запобігання геноциду і покарання за нього (1948 рік), Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 рік), Конвенція про права дитини (1989 рік) і Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (ЮНЕСКО, 1960 рік).

Держави, які ратифікують будь-яку із цих угод або приєднуються до неї, зобов'язуються привести своє національне законодавство, а також адміністративну і юридичну практику у відповідність до їхніх положень.

З правами меншин пов'язана й Декларація принципів міжнародного культурного співробітництва (ЮНЕСКО, 1966 рік), у якій говориться, що кожна культура має гідність і цінність, які необхідно поважати і зберігати, що розвиток власної культури є правом і обов'язком кожного народу, а всі культури є частиною спільного надбання людства.

ДОСЛІДЖЕННЯ І ДОПОВІДІ.

Починаючи з 60-х років, захист меншин став предметом декількох досліджень, виконаних за дорученням Організації Об'єднаних Націй. Перше — дослідження прав «осіб, які належать до етнічних, релігійних і мовних меншин» — було проведене Франческо Капоторті, членом Підкомісії з попередження дискримінації і захисту меншин.

У своїй підсумковій доповіді в 1977 році пан Капоторті рекомендував повною мірою використовувати процедури, передбачені Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, для втілення в життя тих положень, які містяться в ньому про меншини (стаття 27), а також передбачити на національному рівні засоби для усунення порушень прав представників меншин, закріплені в цій статті. Він також запропонував підготувати проект міжнародної декларації про права представників меншин.

Другому членові Підкомісії Асбйорну Ейде в 1989 році було доручено підготувати доповідь про національний досвід мирного й конструктивного вирішення проблем, пов'язаних з меншинами. У 1990 році він подав попередню доповідь на дану тему, а в 1991 році — доповідь про хід роботи. У 1989 році Клер Пеллі, також експерт Підкомісії, подала документ про шляхи й засоби полегшення мирного й конструктивного вирішення ситуацій, пов'язаних із расовими, національними, релігійними та мовними меншинами.

ХІД ПІДГОТОВКИ ДЕКЛАРАЦІЇ.

Думка про підготовку міжнародної угоди про права осіб, які належать до національних, етнічних, релігійних і мовних меншин, була підтримана Комісією з прав людини, яка утворила відкриту для всіх членів неофіційну робочу групу для роботи над проектом, поданим Югославією. У 1985 році член Підкомісії з попередження дискримінації і захисту меншин Жюль Дешен подав пропозиції, які стосуються визначення поняття «меншини», що мало сприяти підготовці проекту декларації.

У 1991 році робоча група, мандат якої щороку подовжувався Комісією, розглянула в другому читанні проект декларації про права осіб, які належать до національних, етнічних, релігійних і мовних меншин.

До прав меншин, які заохочуються й оберігаються, і які робоча група включила в проект декларації, належать права користуватися надбанням своєї культури, сповідувати свою релігію і виконувати релігійні обряди, користуватися своєю мовою, а також налагоджувати й підтримувати контакти з іншими членами своєї групи, так само, як і право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися в свою країну.

Проект декларації закликає держави вживати рішучих заходів щодо заохочення й захисту прав людини та основних свобод осіб, які належать до меншин, особливо в галузі освіти, виховання, культури й інформації. Держави також повинні охороняти існування й національну чи етнічну, культурну, релігійну та мовну самобутність меншин.

Робоча група підкреслила, що декларація не вплине на міжнародні зобов'язання

держав стосовно осіб, які належать до меншин, не зашкодить користуванню всіма особами загально визнаних прав людини й основних свобод, не допустить діяльності, яка суперечить принципам суверенітету, територіальної цілісності й політичної незалежності держав або цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

У відповідності з проектом декларації особи, які належать до меншин, повинні поважати права людини й основні свободи інших людей. Вони повинні мати право брати участь в управлінні державами і в прийнятті рішень, які стосуються тих регіонів, де вони проживають.

РОЗСЛІДУВАННЯ Й КОНСУЛЬТАТИВНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ.

Бувають випадки, коли незалежні експерти, яким Організація Об'єднаних Націй доручає проведення розслідування й підготовку доповідей про дотримання прав людини в конкретних країнах, а також з тематичних проблем, наприклад з проблеми релігійної нетерпимості, самі стикаються з порушенням прав меншин. Висновки й рекомендації спеціальних доповідей публікуються й обговорюються, завдяки чому ця проблема стає в центрі уваги міжнародного співтовариства, а самі висновки й рекомендації стають керівними для відповідних урядів або засобом тиску на них з метою пом'якшення чи усунення зазначених в них проблем

Для поліпшення становища національних меншин уряди можуть звертатися за допомогою в Центр прав людини Організації Об'єднаних Націй, який забезпечує консультативне обслуговування й технічну допомогу. Таке обслуговування включає надання експертної допомоги в підготовці законопроектів, організації національних і регіональних програм підготовки кадрів, проведенні робочих нарад і семінарів, а також у фінансуванні навчання спеціалістів в аспірантурі та інтернатурі.

Регіональні підходи.

У Європі робота над проблемою прав меншин просунулася далі, ніж в інших частинах світу. У 1989 році заключний документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради по безпеці і співробітництву в Європі (НБСЄ) надав меншинам широкі права як недискримінаційного, так і особливого характеру. Ці права були знову підтвержені на зустрічі представників держав-учасниць НБСЄ в Копенгагені 1990 року та на женеvській зустрічі експертів 1991 року. Серед інших питань торкнулися проблем національних меншин також і в Паризькій хартії, підписаній головами держав-членів НБСЄ в листопаді 1990 року, в якій висловлена рішучість у заохоченні їхніх прав.

Європейська комісія із законодавчого забезпечення демократії, створена Комітетом міністрів Ради Європи в травні 1990 року, склала перелік прав меншин.

Роль неурядових організацій.

Міжнародні неурядові організації відіграють важливу роль у заохоченні й охороні прав людини Вони самі або через свої представництва у відповідних країнах уважно стежать за ситуацією в районах конфліктів, соціально-економічних потрясінь і напруженості. Ці організації часто беруть участь у посередницьких зусиллях і можуть привертати увагу міжнародної й національної громадської думки щодо випадків ігнорування чи порушення прав меншин.

Проводячи дослідження, публікуючи доповіді, відіграючи роль провідника інформації й трибуни для пригнічених груп і в той же час вчасно подаючи фактичну інформацію міжурядовим органам, що займаються проблемами прав людини, неурядові організації відкривають новий вимір у міжнародних стосунках. Це вже вплинуло і впливає на розуміння проблем прав людини стосовно меншин, а також на заходи щодо їх врегулювання.

Визначення меншини.

Що таке меншина? Принципово важливо, щоб визначення цього поняття мало загальне визнання, тому що захист меншин від дискримінації й переслідування є однією із давніх проблем міжнародного права. Закони часто вимагають визначення бенефіціарпв

Але спроби знайти таке визначення «меншини», яке б задовольнило всіх, до цього часу не увінчалися успіхом.

Зараз пошук універсального визначення «меншини» не вимагає такої уваги, як раніше, але дискусії допомагають з'ясувати чимало проблем у цій сфері.

Складність полягає в розмаїтті ситуацій, пов'язаних із існуванням меншин. Деякі з них живуть разом у чітко визначених районах окремо від основної частини населення. Інші розкидані по всій країні. В одних меншин дуже розвинене почуття самотності, яка підкріплюється збереженою в пам'яті чи зафіксованою на папері історією, в той час як інші зберегли лише розпливчате уявлення про їх спільну спадщину.

В окремих випадках меншини користувалися чи користуються значним ступенем автономії. В інших випадках автономія або самоврядування не мають будь-яких історичних коренів. Нелегко об'єднати в одному визначенні ознаки всіх меншин світу, які б задовольняли всіх і які потребують особливого захисту. Але все-таки існує опис поняття, яке широко використовується, а саме *меншина — це національна, етнічна, релігійна чи мовна група, яка відрізняється від інших груп на території суверенної держави*.

Існують також інші критерії, які в своїй сукупності охоплюють усі різновиди меншин:

Кількісний аспект. Меншини, безумовно, повинні кількісно поступатися частині населення, яке складає більшість. Однак можуть бути ситуації, коли жодна з груп не має більшості, і меншини, щоб розвинути свої характерні риси, повинні бути достатньо численними. Само собою зрозуміло, що жодна з меншин — навіть найнезначніша — не повинна страждати від брутального поводження або будь-якого роду дискримінації, а її представники повинні знаходитися під охороною загальних законоположень про права людини.

Непанівне становище. Захист меншин виправданий тільки тоді, коли меншина не посідає панівного становища. Існують панівні меншини, які не потребують захисту. Більше того, буває й так, що панівні меншини порушують — інколи дуже серйозно — принципи рівності, недискримінації й волевиявлення народу, передбачені в Загальній декларації прав людини.

Різниця в етнічному чи національному характері, культурі, мові чи релігії.

Меншини мають стійкі етнічні, релігійні або мовні характеристики, які відрізняють їх від більшості населення держави.

У той же час перелічені риси можуть бути характерними для груп, які не є справжніми меншинами — робітників-мігрантів, біженців, апатридів та інших осіб, які не є громадянами країни, в якій проживають.

Особи останньої категорії захищені від дискримінації" загальними положеннями міжнародного права. Вони володіють додатковими правами, які гарантуються, зокрема, в Міжнародній конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей, у Конвенції про статус апатридів, у Конвенції про статус біженців. Існує також Декларація про права людини стосовно осіб, які не є громадянами країни, в якій вони проживають.

Як би то не було, але загально визнано, що представники меншин повинні бути громадянами держави, в якій вони проживають.

Індивідуальні стосунки. Представники меншин можуть виявити свою самотність двома способами. Перший — це коли група всіма силами прагне зберегти свої особливості. Таке почуття солідарності проявляється в тих випадках, коли групі протягом тривалого часу вдається зберегти свої характерні риси. Після того, як група чи товариство, яке має етнічну, релігійну або мовну самотність, починає жити своїм життям, відокремившись від іншого населення, члени цієї групи виявляють солідарність і спільне прагнення до збереження своїх особливостей.

Друга форма самоідентифікації пов'язана з прийняттям рішення про належність чи неналежність до меншини. Деякі особи можуть надати перевагу асиміляції з більшістю населення. Це їхнє право і ніхто — ні меншини, ні більшість — не повинні перешкоджати їм у його здійсненні.

Меншини і корінні народи. На спільну думку, корінні народи, на відмінність від меншин, є першими мешканцями землі, на якій живуть вони з незапам'ятних часів.

ПРОГРЕСИВНИЙ РОЗВИТОК

За останні два десятиліття звід міжнародно-правових норм стосовно меншин зазнав позитивних змін. У міжнародних конвенціях і деклараціях достатньо чітко окреслені сфери, де неприпустима дискримінація, а в міжнародних угодах про права людини вже передбачені особливі права для меншин

Обговорюються нові стандарти прав людини стосовно меншин. Розширюється національне законодавство в цій галузі. Теза про актуальність проблеми прав меншин знаходить додаткове підтвердження в доповідях урядів міжнародним організаціям, у дослідженнях спеціальних доповідачів з прав людини, в роботі неурядових організацій і академічних дослідженнях

Є й факти, які говорять, що треба ще чимало зробити. Багато меншин страждають від серйозних і невпинних порушень їхніх основних прав. Тривалий досвід показує, що ні утиск меншин (як порушення норм міжнародного права), ні ігнорування їхніх проблем не створює підвалин для нормальних взаємовідносин між різними групами, які живуть в одній країні

Інколи робляться спроби асиміляції, але в багатьох випадках вони зазнали невдачі: прагнення до збереження самобутності виявляється з більшою силою, причому це характерно як для меншин, так і для національних держав.

Хоча з часом масштаби й зовнішні форми виявлення проблем меншин зазнають певних змін, немає підстав вважати, що відповідні групи або їхні вимоги зникнуть самі по собі за відсутності позитивних Дій.

Досвід країн, де більшість населення живе в злагоді з однією чи декількома меншинами, показує, що такі дії не обходяться без визнання прав меншин і включають заходи для забезпечення дотримання цих прав.

В ідеальному варіанті особливі права й особливі заходи, необхідні для забезпечення самобутності меншин, мають декілька форм:

- право меншин на існування;
- право користуватися культурою і мовою та їх розвиток;
- право меншин на створення і забезпечення функціонування шкіл та інших професійно-технічних навчальних закладів поруч з контролем за навчальними програмами й викладанням рідною мовою;
- гарантії політичного представництва в органах, які визначають політику держави;
- надання автономії з передачею групі права управляти своїми внутрішніми справами, в крайньому випадку в галузі культури, освіти, релігії, інформації та соціальних справ, із забезпеченням через оподаткування чи субсидії засобів для виконання цих функцій.

ДОДАТКИ

Додаток I

Процедури подання скарг.

Організація Об'єднаних Націй передбачила процедури, якими можуть скористатися представники меншин, якщо вони вважають, що їхні права людини і основні свободи були порушені. Вони мають у своєму розпорядженні такі основні можливості:

«Процедура 1503» (*Систематичні порушення*) встановлена відповідно до резолюції 1503 Економічної і Соціальної Ради Організації Об'єднаних Націй Повідомлення про ситуації, які стосуються великої кількості людей упродовж тривалого періоду, подаються Підкомісії з попередження дискримінації і захисту меншин.

Процедура Факультативного протоколу, встановлена у Факультативному протоколі до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права Комітет прав людини може отримувати й розглядати повідомлення від окремих осіб, які стверджують, що їхні права людини були порушені державою

Ліквідація расової дискримінації, окремі особи чи групи осіб, які заявляють, що порушуються їхні права, викладені в Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, можуть звертатися в Комітет ліквідації расової дискримінації Організації Об'єднаних Націй з письмовим проханням про розгляд їхньої скарги.

Додаткова інформація про використання цих процедур (враховуючи обмеження) міститься у «Викладі фактів № 7) (Процедури подання і розгляду скарг) У цій публікації описуються й інші процедури звернення із скаргами про порушення прав людини, передбачені Організацією Об'єднаних Націй, Міжнародною організацією праці (МОП) та Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО)

Додаток II

Додаткові матеріали про права меншин.

Alfredsson, Gudmundur, Equality and non-discrimination, minority rights, Council of Europe document (H/Coll(90)6)

Capotorti Francesco Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities. Human Rights Study Series № 5 (United Nations publication, Sales №E.91.XiY 2)

Асбйорн Ейде. Можливі шляхи й засоби полегшення мирного й конструктивного вирішення проблем, пов'язаних з меншинами Доповідь про хід роботи, подана Підкомісією з попередження дискримінації і захисту меншин на її сорок другій сесії (E/CN 4/Sub 2/1990/46) Попередня доповідь, подана Підкомісією з попередження дискримінації і захисту меншин на її сорок третій сесії (E/CN 4/Sub 2/1991/43)

Клер Пеллі. Можливі шляхи й засоби полегшення мирного й конструктивного вирішення ситуацій, пов'язаних з расовими, національними, релігійними й мовними меншинами Робочий документ, поданий Підкомісією з попередження дискримінації і захисту меншин на її сорок першій сесії (E/CN 4/Sub 2/1989/43).

Робоча група з прав осіб, які належать до національних, етнічних, релігійних і мовних меншин Доповідь, подана Комісією з прав людини на її сорок сьомій сесії (E/CN.4/1991/53 і Corr- 1)

ЗАЯВА ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

До мене надходять численні звернення Церков, релігійних діячів та окремих громадян з проханням дати оцінку фактам утисків Церкви за часів тоталітарного режиму.

У зв'язку з цим вважаю за необхідне насамперед заявити, що відразу ж після здобуття незалежності Українська держава. взяла курс на реальне забезпечення свободи совісті і релігійних свобод своїх громадян.

Україна законодавче зобов'язалася подолати негативні наслідки попередньої політики щодо релігії, церков та віруючих і неухильно виконує свої зобов'язання. Зроблено у цій сфері отримало позитивну оцінку в світі.

Свідченням і наслідком заходів, що вживаються, є динамічний, хоча й безпроблемний розпиток релігійних організацій. За роки незалежності їхня мережа зросла більш як у 3,5 рази і складає зараз близько 22 тис. громад віруючих.

Завдяки цьому компенсується шкода, завдана релігійним інституціям у минулому. Адже впродовж семи попередніх десятиліть проти Церков і віруючих велася спланована і послідовна боротьба, яка не має історичних прецедентів за тривалістю, жорстокістю і розмахом. Вона зруйнувала духовний клімат в суспільстві, знівечила його моральні засади.

Акції тоталітарного режиму супроводжувалися репресіями проти духовенства і церковного активу, плондруванням священних реліквій, нищенням пам'яток сакральної культури, глухом над почуттями віруючих. Жорстоких переслідувань зазнали всі церкви та релігійні спільноти України.

Першого масованого удару було завдано Православній церкві в Україні - автономній частині Руської православної церкви, що розглядалася як найбільша небезпека для нового суспільного ладу і серйозний конкурент на шляху до встановлення ідеологічної монополії. Наступною жертвою режиму стала Українська автокефальна православна церква, яку в

1930 р. примусили “саморозпуститися”.

Однією з найбільш жорстоких і широкомасштабних кампаній радянської антирелігійної політики стала ліквідація Греко-католицької церкви в Україні у 1946-49 роках. В результаті цієї акції Церква змушена була впродовж чотирьох десятиліть діяти в підпіллі.

Масових репресій зазнали римо-католики, протестанти, іудеї, мусульмани, представники багатьох піших церков і релігійних спільнот України.

При цьому застосовувалися і такі методи, як нацькування одних конфесійних угруповань на інші, що сприяло нагромаджені в суспільстві великого конфліктного потенціалу.

За всієї вагомості зробленого за роки незалежності у цій сфері справа подолання тяжкої спадщини минулого залишається виключно складною і водночас гранично невідкладною. Хоча Українська держава це причетна до тих гонінь не несе за них відповідальності, я поділяю думку щодо необхідності морально-політичної реабілітації Церкви як суспільного інституту, що постраждав від тоталітарного режиму. А відтак беззастережно засуджую політику насильства щодо релігії, Церкви та віруючих і схиляю голову перед пам'яттю тих, хто став її жертвами.

Відповідно підтримую й ініціюю практичні дії, зокрема щодо відшкодування збитків, завданих Церквам та релігійним спільнотам за попередні десятиліття. Добре знаю, що процес розв'язання їхніх матеріальних проблем складний і суперечливий, він відбувається повільніше і важче, ніж у більшості країн Центральної Європи. На це впливають чинники як історичного, так і сучасного виміру - від брутальних неправових дій тоталітарного режиму до нинішньої напруженої економічної ситуації, партійних протиборств та політичних інсинуацій. Причому часто найбільше нагнітають пристрасті ті сили і люди, які свого часу докладали чимало зусиль до знищення Церкви та викорінення віри.

Проте за будь-яких умов Українська держава не відмовиться від свого прагнення до відновлення справедливості. На це спрямований розроблений Урядом пакет законодавчих ініціатив, спроможних принципово вдосконалити і зміцнити правові засади діяльності релігійних організацій, поліпшити умови для реалізації ними своєї суспільної та духовної місії, остаточно демонтувати наслідки попередньої політики у релігійній сфері. Цій меті, а також врегулюванню відносин між релігійними організаціями та державою підпорядковані доручення, дані мною Кабінетові Міністрів та місцевим органам виконавчої влади за результатами зустрічі з керівниками релігійних організацій України.

Одним з вагомих і переконливих виявів цієї політики є усунення наслідків допущених свого часу пограбування Церкви, цинічної наруги над її майновими та іншими правами. Релігійним організаціям вже повернуто 3,3 тисячі культових споруд, понад 8 тисяч предметів церковного вжитку.

Відношу до пріоритетних напрямів своєї діяльності як глави держави створення в суспільстві такої політичної та морально-психологічної атмосфери, яка б максимально сприяла гідному виразу усього багатства релігійних почуттів людини, захисту її прав та задоволенню духовних потреб, дальшому розвитку релігійних інституцій, а також формуванню соціально-політичних механізмів, які зробили б неможливим повторення жахів і трагедій минулого.

Саме така конкретна і предметна робота з реальними практичними результатами є нині одним з визначальних компонентів відносин між державою і Церквою.

Саме така політика сприяє створенню і поліпшенню умов функціонування та розвитку релігійних організацій значно краще й ефективніше, ніж це міг би зробити формальний акт про реабілітацію Церкви.

Оприлюднюючи цю заяву, я сподіваюсь на розуміння, підтримку й співпрацю з боку віруючих, керівників та активу релігійних організацій, політичних сил і громадських об'єднань, усіх співгромадян.

11 червня 1999 року

Л. КУЧМА

Released by the Bureau for Democracy, Human Rights, and Labor Washington, DC,
September 9, 1999

UKRAINE

SECTION I. FREEDOM OF RELIGION

The Constitution and the 1991 Law on Freedom of Conscience and Religion provide for separation of church and state and the right to practice the religion of one's choice; the Government generally respects these rights in practice with the exception of some normative religions, which experienced difficulties registering, buying, or leasing property.

The law requires virtually all religious organizations to register with the State. The state agency responsible for interacting with religious organizations and executing state religion policy is the State Committee for Religious Affairs. This committee has its headquarters in Kiev and maintains branch offices in every regional capital, as well as the cities of Kiev and Sevastopol. The Law on Freedom of Conscience and Religion requires all religious organizations of more than 10 individuals who have reached 18 years of age to register their articles and statutes as either a local or a national organization in order to obtain the status of a "judicial (or legal) entity." If a group chooses to register as a national organization it must register with the central office of the State Committee for Religious Affairs, and each of its local groups must register with the local office of the State Committee in the region where they are located. Those groups that choose to register as local organizations must register only with the regional office of the State Committee. This status is necessary to own property or carry out many economic activities, such as publishing religious materials or opening bank accounts. This process is supposed to take not more than 1 month (or 3 months in cases in which either the central or regional Committee decides that an expert opinion is necessary to determine the legitimacy of a group applying for registration). However, this requirement often is not met. The regional offices also supervise the compliance of religious organizations with the provisions of the law.

There was no known instance in which a religious organization was denied registration permanently. However, some normative religious organizations credibly reported that, especially at the local or regional levels, officials of the State Committee refused to register their organizations for protracted periods, thus effectively delaying their activities and limiting freedom of association. Delays in registration sometimes were due to bureaucratic delays and inertia on the part of individual bureaucrats. However, native religious organizations, especially the Orthodox Church in central, southern, and eastern regions of the country and the Greek Catholic Church in the west, exerted significant political influence at the local and regional levels and pressured local officials not to register normative religious organizations or to allow them to rent or purchase property. Each of the two dominant denominations, within their respective spheres of influence, also reportedly pressured local officials to restrict the activities of the other.

The primary religions practiced in the country are Orthodox Christianity and Greek (or Uniate) Catholicism. They nominally represent approximately 85 percent of the religiously active population. Judaism, Roman Catholicism, some evangelical Christian denominations, and Islam also have a firm presence in the country. Evangelical Christian denominations have grown rapidly since independence.

The Orthodox Church, which nominally represents between 60 and 70 percent of the population, is divided into three denominations: the Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate), the Ukrainian Orthodox Church (Kiev Patriarchate), and the much smaller Ukrainian Autocephalous Orthodox Church. There are considerable interconfessional disputes among the three denominations. With the exception of a violent scuffle in April 1999 in the city of Mariupol between supporters of the Moscow Patriarchate and the entourage of the Kiev Patriarch (see Section II), these disputes have remained peaceful.

In 1997 leaders of major religious denominations and churches signed a government-drafted memorandum on the nonviolent resolution of religious disputes. Nonetheless, serious problems remain.

The ongoing dispute among competing Orthodox Christian administrative bodies claiming to be "the Ukrainian Orthodox Church" remained deadlocked. The disagreements primarily center on inheritance of property that belonged to the Unified Russian Orthodox Church before independence, the proper language to use in the liturgy (Ukrainian, Russian, or Church Slavonic), and recognition by foreign religious organizations. The Moscow Patriarchate thus far has claimed successfully to be the only legitimate representative of Ukrainian Orthodoxy to foreign religious organizations such as the Vatican, the Constantinople Patriarchate, and the Russian Orthodox Church. The Kiev Patriarchate of the Orthodox Church complains of harassment by local authorities in the predominantly Russian-speaking eastern region of the country, while the Moscow Patriarchate of the Orthodox Church complains that local governments turn a blind eye to the appropriation of their churches by Ukrainian nationalists in the Ukrainian-speaking western region.

The Ukrainian Greek Catholic (or Ukrainian Catholic, or Uniate) Church constitutes around 10 percent of the population. It is centered in the west, where the proportion of Greek Catholics is much higher than in the country as a whole. The Uniate Church arose in the 16th century as an attempt to reunify the Catholic and Orthodox Churches. It combines Orthodox — 7 liturgy and ritual with inclusion in the Roman Catholic hierarchy and ^ome) Roman Catholic f theology. Because the Church was introduced to the country in connection with an attempt by 4 local leaders to loosen the control of Moscow, the church is often associated with Ukrainian \ nationalism. The Government has been unable to stop disagreements between Orthodox believers and Greek Catholics in the western part of the country, where the two communities are contentious and engage in bitter disputes over church buildings and property in some 300 localities. The number of localities with disputes between the Orthodox and Greek Catholic Churches has decreased over the last few years.

The country's Jewish population measures between 300,000 and 600,000 persons, of which between 35 and 40 percent are religiously or communally active. The country's Jews have enjoyed increasing opportunities for religious and cultural expression since Ukrainian independence. Although there has been a certain rebirth of Jewish life, the community continues to be affected by yearly Jewish emigration to Israel of around 25,000 persons, an emigration of 18,000 persons to Western countries, and an annual decrease of 16,000 due to negative population growth. Between 1989 and 1997, the Jewish population decreased by 445,000, of whom 223,000 went to Israel. Both Orthodox and Reform Judaism are practiced in the country, although for historical reasons the large majority of religiously active Jews subscribe to Orthodoxy. Over the period covered by this report, greater tension has developed within the community, focused primarily on which Ukrainian Jewish organization should be recognized as representing the Ukrainian Jewish community in international Jewish forums. According to a report by the Anti-Defamation League, in 1998 there were 115 Jewish organizations and religious communities in 62 cities. They publish 11 periodicals and newspapers.

Roman Catholicism is practiced by about 2 percent of the population, for the most part concentrated in the formerly Austro-Hungarian and Polish territories of the west. On

February 8, 1999, President Leonid Kuchma invited Pope John Paul II to pay an official visit to the country. According to the Chair of the Committee for Religious Affairs, the Pope's first visit to the country is expected to take place in November or December 1999.

Normative Christian denominations, such as Baptists, Pentecostals, Jehovah's Witnesses, and the Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints (LDS), have experienced rapid growth since the country's independence and currently also constitute approximately 2 percent of the population.

The Islamic faith is concentrated primarily among the Tatar population of the autonomous republic of the Crimea, and amounts to 250,000 persons.

The Government generally permits religious organizations to establish places of worship and to train clergy. The Government has continued to expedite allotment of land plots for construction of new houses of worship and to return religious buildings and sites to their former owners.

A 1993 amendment to the 1991 Law on Freedom of Conscience and Religion restricts the activities of normative, foreign-based, religious organizations. The amendment narrowly defines the permissible activities of members of the clergy, preachers, teachers, and other representatives

of foreign-based religious organizations. They may preach, administer religious ordinances, or practice other canonical activities "only in those religious organizations which invited them to Ukraine and with official approval of the governmental body that registered the statutes and the articles of the pertinent religious organization." The LDS Church complained that this restriction prevented the transfer of its missionaries between cities; however, during 1999 church leaders reported no difficulties in transferring missionaries between cities.

According to the 1993 amendment, the invitation required for a visa is issued by regional offices of the State Committee for Religious Affairs. Both the LDS Church and the relatively powerful Greek Catholic Church have asserted that such invitations are often difficult to obtain, and the decision by the local state committee often appears arbitrary. However, the LDS Church recently reported that it is now able to obtain visas for all its religious workers. According to statistics from the State Committee for Religious Affairs, in 1998 the State Committee (including regional departments) issued 11,509 permits to foreigners for religious activities and refused 45 applications. From January 1999 to June 30, 1999, incomplete statistics from the Committee show that 5,927 permits were issued and that there were at least 8 refusals; however, not all regions have submitted their statistics yet.

In order to promote interfaith understanding, the State Committee for Religious Affairs formed the Council of Churches in 1996. The Council is a consultative body consisting of the heads of all major religions and denominations, representing over 90 percent of the country's faithful. The State Committee convenes monthly roundtables with the Council as a whole, as well as monthly roundtables with representatives of each of the constituent religions and denominations.

On January 6, 1999, President Kuchma called for unity among the country's Orthodox churches in his Christmas message, when he also praised the Orthodox Church's role in the country and said that Christian values should guide society.

However, public officials did not take adequate steps to condemn anti-Semitic statements and have not enforced Criminal Code prohibitions against inciting interethnic hatred (see Section II).

Religious organizations enjoy privileged status over individuals and other nonreligious organizations with regards to property restitution. According to current law, only they are eligible for restitution of property nationalized during the Soviet period. In addition, only churches, synagogues, and religious artifacts immediately necessary for religious services are subject to restitution. Restitution of other forms of property (e.g., school buildings and community centers) formerly owned by religious organizations is not regulated by current legislation. Religious buildings and property currently under state ownership may be returned either to exclusive use without charge or to actual ownership of religious organizations.

The decision of whether or not to return religious buildings or property is made by the regional administration (or the Kiev or Sevastopol city administrations) in which the building is located. The decision on restitution is to be made by these organs within 1 month of application, and a written notification of the decision is to be provided to the applicant. However, implementation of a 1992 decree on restitution of religious community property seized during the Soviet era remains stalled in many places. In practice, it is more common for buildings to be provided for exclusive free use than for an actual transfer of ownership to be permitted. Despite the law's provision that the decision be made within 1 month, the time period involved is usually considerably longer. Numerous Jewish congregations have negotiated successfully with local authorities for worship space.

However, according to Jewish community interlocutors, progress on restitution has been frozen for the first few months of 1999, and they maintained that they continued to face obstacles in reacquiring community properties confiscated during the Soviet period. Jewish communities claimed that all property so far returned to them had only been for free exclusive use, not transferred to Jewish community ownership. However, the State Committee for Religious Affairs maintains that as of the end of 1998, one-quarter of all synagogues had been transferred to Jewish community ownership, and 20 other buildings had been returned for their exclusive use.

The Jewish communities officially lay claim to approximately 3,000 properties of all types, of which only a minor portion have been restituted. However, since current law only

permits restitution of synagogues, the proportion of buildings legally subject to restitution that have been returned is somewhat higher. In addition, the pace of restitution of Christian churches has slowed in recent years, since the buildings that remain in state possession tend to be prime properties currently being used as museums, concert halls, or city halls. The Roman Catholic Church has outstanding claims on 48 buildings across the country that have not been returned, some of which already have been privatized partially. The Ukrainian Greek Catholic and Ukrainian Orthodox Churches also have reported problems in obtaining formerly owned properties. These difficulties often are not due only to government bureaucracy, but also to competing claims to the buildings. Nevertheless, even these two dominant churches have been encountering greater restitution difficulties, since the remaining buildings in state ownership are more prestigious or income generating.

However, all religions have enjoyed equal opportunity to regain control over former community property. Problems in obtaining restitution result from inadequate legislation, bureaucratic inertia, and the difficulty of locating alternative quarters for current occupants. In 1996 a Kiev arbitration court decided in favor of transferring the title of the former Kiev Central Synagogue, which in Soviet times was used as a puppet theater, to a Chabad Hasidic congregation. By December 1997, the puppet theater had vacated the building, and in the spring of 1998 the building reopened once again as a synagogue. The decision set an important precedent for the judiciary's role in religious property restitution.

A May 1998 government resolution committed local regional administrations to pursue the step-by-step restitution of unused or misused places of worship to religious organizations. According to the State Committee for Religious Affairs, a list of such buildings had been compiled, and deadlines and conditions for their return had been set. In July 1998, the Cabinet issued an ordinance prohibiting construction and privatization on previous and current Jewish cemeteries. However, some construction was reported at the cemetery in Lviv, destroyed by the Nazis in World War II and now the site of the city's central market. The cemetery in Berdychiv was returned to the Jewish community early in 1998, and restoration has begun. In February 1999, President Kuchma instructed the Cabinet and other executive bodies to settle all outstanding church property restitution cases within the current year. This instruction was issued not long after a meeting between the President and representatives of the country's religious communities. In February 1999, President Kuchma instructed the State Property Fund to take measures to ban the privatization of property formerly owned by religious communities and to require local authorities to provide land to be used for new churches and cemeteries. Kuchma also ordered the State Customs Committee to streamline procedures for sending humanitarian aid to religious organizations.

A revision of the law on religion submitted to Parliament by the Government in April 1999 broadens the range of buildings formerly owned by religious organizations that would be subject to restitution to include secular buildings once owned by religious organizations. While in several ways an improvement over the existing law (clarification of the separation of church and state, conscientious objection, etc.), it would maintain registration requirements for religious organizations. At the end of June 1999, it remained unclear when this draft would be considered by Parliament. Overall there was no change in the status of respect for religious freedom during the period covered by this report. Although the Government's protection of religious freedom for normative religious organizations (defined as all organizations other than Orthodox, Greek Catholic, or Jewish) had deteriorated in recent years, normative religions reported in 1999 less difficulty in obtaining visas and registering. The Government does not discriminate against individual believers of normative religions, but their organizations face ongoing difficulty in carrying out some of their activities during the period covered by this report. However, through burdensome licensing requirements and informal means, local authorities restricted normative religions as well as Christian denominations other than Greek Catholic and Orthodox. Some measures to improve property restitution have been undertaken.

There were no reports of religious detainees or prisoners.

There were no reports of the forced religious conversion of minor U.S. citizens who had been abducted or illegally removed from the United States, or of the Government's refusal to allow such citizens to be returned to the United States.

SECTION II. SOCIETAL ATTITUDES

Relations among the religions and religious denominations in the country are generally amicable, although serious problems remain in certain areas. Church leaders generally resolve interconfessional disputes through discussion. However, a violent scuffle took place on April 30, 1999 in the southeastern city of Mariupol between supporters of the Ukrainian Orthodox Church (Moscow Patriarchate) and the entourage of Patriarch Filaret of the Ukrainian Orthodox Church (Kiev Patriarchate). Filaret had come to Mariupol to consecrate a cross erected on the future site of a Kiev Patriarchate Church. Although initial press reports indicated that Filaret had been beaten severely and hospitalized, it later became known that he had escaped with only very minor injuries. According to Filaret, approximately 50 supporters of the Moscow Patriarchate first staged a picket line on the border between the Dnipropetrovsk and Donetsk regions on April 25 to prevent his arrival in Donetsk. However, Filaret used a different route and arrived without incident. That same day Filaret was forced to postpone his service at the Transfiguration Church because priests and supporters of the Moscow Patriarchate blocked his entrance. Then in Mariupol on April 30, several followers of the Kiev Patriarchate, who were to welcome Filaret, tore up anti-Filaret signs held by approximately 10 followers of the Moscow Patriarchate. Within minutes of Filaret's arrival, he asserted that two busloads of Moscow Patriarchate supporters, some armed with clubs and metal rods, arrived at the church and overwhelmed Filaret's guards and entourage. Filaret reported that his opponents threw water over him and struck him several times with his broken staff. Police officers helped Filaret get back into his vehicle and depart, but as he was leaving several individuals smashed the rear windows and the windshield. The Patriarch's aide, Father Superior Dymytryi, and a local Kiev Patriarchate priest, Father Volodymyr, were taken to the hospital with concussions and minor injuries. Several members of the local Kiev Patriarchate parish also were beaten and taken to the hospital. At a press conference on May 6, Filaret showed videotape that confirmed much of his version of the April 30 events. It showed a group of Filaret's opponents pulling down a new cross installed at the construction site of the new church. At the conference he accused Donetsk regional authorities of complicity in the scuffle and of actively supporting the Moscow Patriarchate.

There are some indications of popular suspicion of normative religions and foreign missionaries. A March 1999 poll conducted by the Institute of Sociology and Political Psychology revealed that 40 percent of the respondents viewed negatively the activities of "foreign missionaries who spread religious teachings through television, radio broadcasts, or during mass gatherings in stadiums or concert halls, etc." However, the phrasing of the question appeared designed to bias respondents against normative religions or foreign missionaries. Moreover, 35 percent of the respondents viewed the activities described above either favorably or neutrally.

In addition, there have been occasional statements by Ukrainian Orthodox Church officials (both Moscow and Kiev Patriarchates) denouncing the spread of normative religions and sharply criticizing their missionary activities. Popular suspicion has not led to significant public criticism or actions against normative religions, which continue to find many converts. According to one evangelical Christian missionary, there were some instances of societal discrimination against members of their churches, such as salary cuts, layoffs, and public criticism for betraying "native religions."

Anti-Semitism exists on an individual and societal basis. Some ultranationalist groups and newspapers publish and distribute anti-Semitic tracts regularly. Anti-Semitic publications are also imported from Russia and distributed without the necessary state license. Public officials did not take adequate steps to condemn anti-Semitic statements and have not enforced Criminal Code prohibitions against inciting interethnic hatred (see Section 1). In early 1999, the Shimon Dubnov Ukrainian Academy of Jewish History and Culture filed suit against the nationalist newspaper *Vechimiy Kiev* for publishing anti-Semitic diatribes about the Academy's collection of scholarly articles, "Judeophobia against Ukraine," which was published in 1998. This case still is pending.

Anti-Semitic incidents, the most recent being an October 1998 cemetery desecration in Chemivtzi by ultranationalist groups, continue to occur but, according to local Jewish organizations, have declined in number over previous years and were concentrated in western regions of the country.

There were no arrests made in the 1997 firebombing of the Kharkiv Israeli cultural center, nor have there been any prosecutions for the desecration of Jewish cemeteries in 1997.

The small Reform Jewish community reported that it was subject to pressure and discrimination from the dominant Orthodox Jewish organizations.

Section III. U.S. Government Policy

The U.S. Embassy discusses religious freedom issues with the Government periodically. The U.S. Government has pressed its concerns actively when the occasion has warranted it. Since most problems related to religious freedom in the country lie in the relationship between foreign missionaries of normative religions and local authorities, and most of the foreign missionaries—approximately 60 percent—working in the country today are U.S. citizens, the embassy has intervened as necessary to defend their interests.

In April 1998 and April 1999, the American Citizens Services Section of the Embassy's consular section intervened with the Lviv regional state committee for religious affairs to ensure that the proper religious worker visa was issued to two American missionaries in accordance with U.S.-Ukrainian visa reciprocity. Similarly, responding to several complaints * by American missionaries that Ukrainian embassies and consulates were not issuing religious worker visas, the consular section raised the importance of honoring visa reciprocity in several 1998 meetings with the Ministry of Foreign Affairs. However, these meetings did not result in tangible improvements in the Government's visa practices toward prospective religious workers.

The U.S. Government also has been very active in advocating just restitution of religious property confiscated by the Nazi and Communist regimes. In a September 1998 visit to Kiev, Under Secretary of State Stuart Eizenstat raised the issue of restitution in several high level meetings with government officials. He discussed the issue, along with other concerns, at a breakfast with Ukrainian Jewish leaders at the Ambassador's residence. Ambassador Henry Clarke, the State Department's Senior Advisor for Property Restitution, toured Lviv and Kiev in May 1999, where he discussed the issue with government officials and community leaders.

An officer in the Embassy's political section is tasked with monitoring the status of property restitution. This officer has discussed the issue on several occasions with the State Committee for Religious Affairs, the Cultural and Humanitarian Cooperation Department of the Ministry of Foreign Affairs, and with representatives of religious organizations. In November 1998, the Ambassador met with the local Roman Catholic Archbishop to discuss his church's restitution claims. The Ministry of Foreign Affairs was provided with a copy of Under Secretary Eizenstat's March 1999 congressional testimony on property restitution in central and eastern Europe.

The Embassy places a high priority on monitoring anti-Semitism and maintaining close relations with local Jewish organizations. In June 1998, the Ambassador hosted a reception for Jewish community leaders. The Embassy's human rights officer holds regular meetings with a variety of Jewish community representatives. The human rights officer also traveled to the city of Uman in August 1998 to observe the annual pilgrimage of Bratslav Hasidic Jews to the burial site of one of the founders of their group and to check that local and central authorities had taken appropriate measures to ensure a successful gathering. The Ambassador attended and spoke at the April 1999 founding conference of the Jewish Confederation of Ukraine, an umbrella organization composed of over 250 Jewish organizations from across the country.

The Embassy's human rights officer continuously monitors the status of religious freedom in the country. The officers serving in that position during the period covered by this report regularly met with the State Committee for Religious Affairs and with representatives from all the primary religious groups in the country, not only in Kiev, but in several regional centers as well. In November 1998, the Embassy provided a detailed analysis to the State Department of the two draft laws on religion shortly to be considered by Parliament.

1999 РОКУ: УКРАЇНА (ВИКЛАД)

Конституція України і Закон “Про свободу совісті та релігійні організації 1991 р.” встановлюють відокремлення церкви від держави і право кожного сповідувати релігію за своїм власним вибором; Уряд в цілому поважає ці права на практиці за винятком деяких новітніх організацій, які відчувають труднощі з реєстрації, купівлею або орендою майна.

Державною установою, відповідальною за взаємодію з релігійними організаціями і втілення державної політики, є Державний комітет у справах релігій. Він має головний офіс у Києві і відділення в усіх обласних центрах, а також у Києві і Севастополі. Закон 1999 р. вимагає, щоб релігійні організації, які нараховують більше, ніж десять осіб старше 18 років і бажають набути статус юридичної особи, реєстрували свої статuti. Якщо група хоче реєструватися як національна організація, вона робить це в Держкомрелігій, місцеві громади реєструють статuti в місцевих органах влади. Це необхідно, щоб відкрити банківський рахунок і здійснювати економічну діяльність. Цей процес повинен займати не більше місяця, або три місяці, якщо Держкомрелігій або його регіональні відділення вважають необхідною думку експертів стосовно легітимності групи, яка претендує на реєстрацію. Однак ці вимоги (закону) часто не задовольняються.

Приклади, коли б релігійним організаціям постійно відмовляли в реєстрації, невідомі. Однак деяким новітнім релігіям, як відомо з джерел, що заслуговують на довіру, відмовляють в реєстрації їхніх організацій, особливо на регіональному рівні. Зволікання з реєстрацією часом відбувається через дії окремих бюрократів. Водночас корінні релігійні організації, особливо Православна церква в центральному, східному й південному регіоні та Греко-Католицька - в західному має значний політичний вплив на місцевому й регіональному рівнях і чинить тиск на місцеву владу з метою не допустити реєстрації новітніх релігій. Кожна з двох домінуючих деномінацій також намагається чинити тиск на владу, аби обмежити діяльність іншої.

Існує значне міжцерковне протистояння між трьома православними юрисдикціями. Але за винятком інцидента в Маріуполі в квітні 1999 р. (йдеться лише про події другої половини 1998 - першої половини 1999 р. - Ред.), протиріччя між церквами лишалися відносно мирними. Центром міжправославних протиріч є майно, що належало Руській православній церкві до незалежнення України, мова богослужіння та визнання закордонними релігійними організаціями. Московський патріархат досі успішно претендує на єдино легітимне представництво Української православної церкви. Київський патріархат скаржиться на переслідування місцевої влади в російськомовному східному регіоні, тоді як Московський - на те, що влада закриває очі на перебирання її церков українськими націоналістами на Заході країни.

Уряд був не в змозі зупинити незгоду між православними і греко-католиками в західному регіоні, ці дві громади втягнуті в боротьбу навколо церковної власності в приблизно 300 поселеннях. Число таких населених пунктів зменшилося впродовж останніх років.

З незалежненням України зросли можливості єврейського населення висловлювати свої релігійні й культурні почуття. Відродження єврейського життя в Україні знецінюється щорічною 25-тисячною еміграцією в Ізраїль, 18-тисячною - в західні країни та 16-тисячним зменшенням єврейського населення внаслідок від'ємної демографічної динаміки. За час, який аналізується в доповіді, розвинулося велике тертя в середині самої єврейської громади. Вони пов'язані з суперечкою про те, яка єврейська організація має бути визнана як репрезент українського єврейства.

Нетрадиційні християнські деномінації досить швидко зростають після незалежнення і складають приблизно 2 відсотки населення.

Уряд в цілому дозволяє релігійним організаціям споруджувати місця богослужінь й готувати духовенство. Виділяються земельні ділянки під будівництво і повертаються

колишні церковні споруди. Доповнення до Закону 1991 р. обмежила діяльність новітніх, закордонного походження релігійних організацій. Церква Ісуса Христа Святих останніх днів скаржилася, що обмеження заважає переміщенню її місіонерів між містами; однак впродовж 1999 р. церковні лідери не повідомляли про подібні труднощі. З січня по 30 червня 1999 р. Держкомрелігій та його підрозділи видали 5927 дозволів на релігійну діяльність іноземцям і було щонайменше 8 відмов, але це не повна статистика.

Для утвердження міжконфесійного порозуміння Держкомрелігій сформував у 1996 році Раду Церков. 6 січня 1999 р. Президент Кучма закликав до єдності православних у різдвяному посланні, де він також високо оцінив роль Православної церкви.

Однак офіційні особи не зробили адекватних кроків і не застосували Кримінальний Кодекс проти тих, хто робить антисемітські заяви.

Релігійні організації мають привілейований статус у питанні реєстрації. Згідно з законом, тільки вони можуть претендувати на повернення власності, націоналізованої в радянський період. Причому об'єктом реституції є тільки культові будівлі і культове начиння; реституція іншої церковної власності не врегульована чинним законодавством.

Всі релігії мають однакові можливості щодо своєї колишньої власності. Проблеми з реституцією виникають не лише через неадекватне законодавство, бюрократичні зволікання, але й у зв'язку з труднощами, котрі виникають при переселенні тих, хто займає колишню церковну власність.

Хоча захист урядом релігійної свободи для нетрадиційних релігій дещо погіршився в останні роки, в 1999 р. було менше повідомлень з боку цих груп про труднощі з отриманням віз і реєстрації.

У доповіді відзначається, що православні церкви гостро критикують місійну активність нетрадиційних релігій. Підозра до цих релігій виразно наявна в громадській думці. Малі реформістські іудейські громади повідомляють про дискримінаційні дії з боку домінуючих ортодоксальних іудейських організацій. Оскільки більшість проблем, пов'язаних з релігійною свободою, стосуються відносин між іноземними місіонерами та владою, і оскільки близько 60 відсотків закордонних місіонерів - громадяни США, посольство вживає заходів до захисту їхніх інтересів тоді, коли це необхідно.

РЕКОМЕНДАЦІЯ 1396 (1999) З РЕЛІГІЇ ТА ДЕМОКРАТІЇ* **Прийнято Парламентською Асамблеєю Ради Європи 27 січня 1999 р.**

1. Рада Європи згідно зі своїм статутом сутнісно є гуманістичною організацією. Водночас, як охоронець прав людини, вона повинна забезпечувати свободу думки, совісті та релігій, як це затверджено у статті 9 Європейської Конвенції Прав Людини. Вона також має забезпечувати утримання виявів релігії у рамках обмежень, встановлених цією ж статтею.

2. Асамблея вже цікавилася різноманітністю культур і релігій в Європі. Їх співіснування і взаємодія значно збагатили європейську спадщину. Зокрема, Асамблея посилається на Резолюцію 885 (1987) про єврейський внесок у розвиток європейської культури, Резолюцію 916 (1989) про полишені культові будівлі, Рекомендацію 1162 (1991) та Розпорядження № 465 про внесок ісламської цивілізації до європейської культури та Рекомендацію 1291 (1996) відносно культури ідиш.

3. Асамблея також свідомо того, що навіть у демократичних суспільствах усе ще існує певна напруга між релігійними виявами й політичною владою. Багато проблем, перед якими стоїть сучасне суспільство, мають релігійний аспект: нетолерантні фундаменталістські рухи та терористичні акти, расизм і ксенофобія, етнічні конфлікти; має

* Неофіційний переклад з англійської

бути розглянута також статева нерівність у релігіях. Асамблея вже зверталася до цих проблем у Рекомендації 1202 (1993) про релігійну толерантність у демократичних суспільствах та в Рекомендації 1222 (1993) з боротьби проти расизму, ксенофобії і нетерпимості. Екстремізм не є власне релігією, а її викривленням. Жодна з великих стародавніх релігій не проповідує насилля. Екстремізм є людським витвором, що збочує релігію з гуманістичного шляху, перетворюючи її на знаряддя влади.

4. Розв'язання релігійних проблем не є справою політиків. Що ж до релігій, то вони не повинні посісти місце демократії або домагатися політичної влади; вони мають поважати визначення прав людини, що їх містить у собі Європейська Конвенція Прав Людини, а також установа закону.

5. Демократія і релігія не обов'язково несумісні, зовсім навпаки. Демократія довела, що вона створює найкращі рамкові умови для свободи совісті, віровиявлення та релігійного плюралізму. У цьому сенсі релігія, з огляду на її моральні та етичні зобов'язання, на цінності, які вона підтримує, її критичний підхід та культурні вияви, може бути дійовим партнером демократичного суспільства.

6. Демократичні держави, секулярні чи пов'язані з релігією, повинні дозволяти всім релігіям, що чітко дотримуються умов, встановлених Європейською Конвенцією Прав Людини, розвиватися в рівних умовах, а також давати їм можливість віднаходити відповідне місце в суспільстві.

7. Проблеми виникають тоді, коли власті намагаються використовувати релігію у власних цілях або коли релігії вдаються до зловживань стосовно держави заради досягнення своєї мети.

8. Багато конфліктів також виникає внаслідок обопільного неучтва, що призводить до формування стереотипів і, врешті-решт, відторгнення. У демократичній системі політики мають обов'язок запобігати тому, щоб уся повнота релігій асоціювалася з тими акціями, що їх здійснюють, наприклад, фанатичні релігійні меншості.

9. Релігійний екстремізм, що заохочує нетерпимість, упередженість та/або насилля, є також симптомом нездорового суспільства і становить загрозу демократії. Оскільки він піддає ризику громадський устрій, він має бути поборений такими засобами, які знаходяться у відповідності з установами закону, а оскільки екстремізм є виявом недуги суспільства, то його можна подолати лише за тієї умови, що власті візьмуться за розв'язання реальних соціальних проблем.

10. Просвіта є ключовим засобом подолання неучтва і стереотипів. Перегляд шкільних та університетських курсів є нагальною справою, яка дозволить забезпечити краще розуміння різних релігій; релігійні настанови не повинні здійснюватися за рахунок уроків про релігії як сутнісну складову історії, культури та філософії людства.

11. Релігійні лідери могли б зробити значний внесок у зусилля, спрямовані на подолання упередженості через свою громадську позицію та вплив на віруючих.

12. Для подолання упередженості та передсудів також необхідний розвиток екуменізму та діалогу між релігіями.

13. Тому Асамблея рекомендує, щоб Комітет Міністрів запропонував урядам країн-членів:

I – гарантувати свободу совісті та релігійних виявів у рамках умов, визначених Європейською Конвенцією Прав Людини для всіх громадян, особливо:

a) охороняти релігійний плюралізм, надаючи можливість усім релігіям розвиватися в рівних умовах;

b) сприяти в рамках, лімітованих статтею 9 Європейської Конвенції Прав Людини, дотриманню релігійних обрядів та звичаїв, наприклад, відносно одруження, вбрання, свят (з можливістю відповідного звільнення від роботи) та військової служби;

c) викривати будь-які спроби розпалювання внутрішньо- та міжрелігійних конфліктів для досягнення вузькопартійних цілей;

d) забезпечувати свободу й рівні права на освіту для всіх громадян незалежно від їх релігійних переконань, звичаїв і обрядів;

e) забезпечувати справедливий і рівний доступ до громадських засобів масової інформації для всіх релігій;

II. – сприяти розвиткові знань про релігію, особливо:

а) в рамках етичної та громадянсько-демократичної освіти підтримувати навчання тому, що релігії є зібранням цінностей, розрізнення яких повинно бути розвиненим серед молоді;

б) сприяти викладанню у школах порівняльної історії різних релігій, звертаючи увагу на їх походження, схожість деяких їхніх цінностей та різноманіття звичаїв, традицій, свят і т. п.;

с) заохочувати вивчення історії і філософії релігій та дослідження цих предметів в університетах паралельно з теологічними дослідженнями;

д) співпрацювати з релігійними навчальними установами для введення або підсилення в їхніх курсах аспектів, пов'язаних з правами людини, історією, філософією та наукою.

е) уникати — якщо йдеться про дітей — будь-яких конфліктів між здійснюваним державою навчанням релігії та релігійною вірою сімей, поважаючи їх вільний вибір у цьому дуже делікатному питанні;

III. сприяти покращанню відносин з/між релігіями, особливо:

а) залучати до більш регулярного діалогу релігійних і гуманістичних лідерів для обговорення головних проблем, які стоять перед суспільством, що сприятиме врахуванню культурних та релігійних поглядів населення перед прийняттям політичних рішень; залучати релігійні общини та організації з метою підтримки демократичних цінностей і впровадження інноваційних ідей;

б) заохочувати діалог між релігіями, забезпечуючи можливості для вираження, обговорення й зустрічей між представниками різних релігій;

с) сприяти регулярному діалогу між теологами, істориками та філософами, а також з представниками інших галузей знання;

д) розширювати і зміцнювати партнерські відносини між релігійними общинами й організаціями, особливо з тими, що мають глибокі соціальні та етичні традиції серед місцевого населення в соціальній, благодійницькій, місіонерській, культурній та освітній сферах;

IV. сприяти культурним і соціальним виявам релігій, особливо:

а) забезпечувати рівні умови для утримання і збереження культових будівель та іншого майна всіх релігій як невід'ємної частини національної і загальноєвропейської спадщини;

б) сприяти тому, щоб пустуючі релігійні споруди надалі використовувались у спосіб, який би в міру можливостей враховував оригінальне призначення їхнього спорудження;

с) зберігати культурні традиції та різноманітні релігійні святкування;

д) заохочувати соціальну та милосердницьку працю, здійснювану релігійними общинами та організаціями.

14. Асамблея також рекомендує Комітету Міністрів:

I. Закласти в його проекти демократично-громадянської освіти та викладання історії вказівки для впровадження їх в освітні програми, що містяться в пунктах 13.П.а, б та с цієї Рекомендації.

II. Продовжити створення рамкових умов для загальноєвропейської зустрічі представників різних релігій.

ЛУІС ДЕ ПЬЮІГ
**(ДОПОВІДАЧ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ,
ІСПАНІЯ)**

Пояснювальний меморандум до рекомендації 1396

Ця доповідь є логічним продовженням роботи Асамблеї з питань релігійної толерантності в демократичних суспільствах (Рекомендація 1202 (1993), доповідач пані Фішер) та з боротьби проти расизму, ксенофобії і нетерпимості (Рекомендація 1222 (1993),

доповідач пан Есперсен).

Комітет з питань культури й освіти в декількох випадках уже наголошував, що своїм багатством європейський континент завдячує розмаїттю культур і релігій, що співіснували протягом століть, взаємовпливаючи та доповнюючи одна одну (Резолюція 885 (1997) про єврейський внесок до європейської культури, доповідач пан Мартінез; Рекомендація 1162 (1991) та Розпорядження № 465 про внесок ісламської цивілізації до європейської культури, доповідач пан де Пьюїг; та Рекомендація 1291 (1996) про культуру їдиш, доповідач пан Зінгеріс.)

У цих доповідях проблеми розглядалися головню з точки зору політики та культури. Специфічна роль релігії у демократичному суспільстві, однак, залишається делікатною проблемою. Цілком зрозуміло, що визначати цю роль чи зупинятися на різного роду теологічних питаннях слід не парламентарям. Це справа виключно релігійних організацій, і найсуворіше розділення між державою й релігією має бути витримано. Та хоч би як там було, релігія — це передусім соціальний феномен і її важко відокремити від культури. Я вірю, що відповідальні політики мають за обов'язок звертатися до всіх аспектів суспільного життя, включаючи й релігійний. Однак вони також повинні забезпечувати сумісність свободи віровизнань з іншими правами людини.

Особливо необхідно проаналізувати відносини між релігійними організаціями й державами та порушити питання про способи боротьби з нетерпимістю щодо віруючих і релігійної практики, а також про те, як покласти край релігійному фундаменталізму, котрий, у свою чергу, нетерпимий до прав людини.

На сьогодні не можна сказати, що в Європі йдуть релігійні війни, та хіба може хтось говорити про абсолютний мир? Релігійні відмінності загрозливо присутні як у декількох нинішніх, так і в потенційних конфліктах: в Ірландії, Палестині, Боснії і Косово, в певних аспектах сучасного суспільства, таких як відродження расизму і ксенофобії та існування сект. Ми також не повинні забувати про спроби використання релігій ідеологічними апаратами певних радикальних крайніх правих рухів (на кшталт Національного Фронту у Франції) та хвилю ісламського фундаменталізму в окремих арабських країнах.

У Центральній та Східній Європі падіння Берлінського муру та прихід демократії відкрили шлях релігійному відродженню і, залежно від країни, — новим, інколи напруженим відносинам між релігійними організаціями й державами, так само як і міжрелігійним конфліктам, зростанню кількості нових сект і різним формам фундаменталізму. Асамблея матиме можливість обговорити деякі з цих проблем, коли розглядатиме доповіді про протизаконну діяльність сект та новий російський закон про релігії.

Як на Заході, так і на Сході релігія знову вийшла на перший план у дискусіях з політичних, філософських та соціальних проблем. Деякі фахівці, наприклад, Семюел Хантінгтон у його добре відомій книзі “Зіткнення цивілізацій”, ідуть так далеко, що передбачають причину майбутніх конфліктів уже більше не в економічних умовах чи ідеології, а в менталітеті та системах етнічного й релігійного мислення різних цивілізацій.

Хоча питання зіткнення між культурами не можна ігнорувати, зрозуміло, що ми зараз стоїмо перед проблемою нетолерантності, браку порозуміння, дистанційованості.

Тому ця доповідь має на меті віднайдення шляхів збереження свободи релігії, водночас охороняючи демократію. З одного боку, необхідно подивитися, що саме держави та урядові діячі мають зробити у справі забезпечення персональної свободи совісті та свободи кожного сповідувати релігію. З іншого боку, ми повинні дослідити, як релігійні організації й окремі віруючі дотримуються принципів демократії, не залишаючи поза увагою те, як релігії допомагають зробити суспільство більш людським і поширюють у ньому моральні та етичні цінності.

Щоб дійти остаточного рішення, яке дасть можливість адресувати рекомендацію урядам країн-членів, ми запросили до розгляду експертів та представників різних релігій.

Колоквіум відбувся в Анталії у вересні 1997 р., а у грудні 1997 р. у Парижі відбулися слухання.

Упродовж цих зустрічей обговорювались в історичному плані такі питання як відносини між релігією і владою, філософією і теологією, теократією і демократією, догматизмом і лібералізмом, моральною й релігійною етикою. У центрі уваги були такі специфічні аспекти, як секулярні й конфесійні держави, демократія всередині релігійних організацій, свобода совісті у світлі права, віра та повага до рішень, прийнятих більшістю.

Природно, не все, що могло бути сказано, було сказано. Адже всебічно розглянути таке широке питання фактично неможливо. Однак ми намагалися не упустити жодного критичного зауваження й розглядати проблему з різних точок зору щоб якнайповніше висвітлити її.

Внесок експертів, представників різних релігій та парламентарів був дуже корисним для розробки проекту цієї доповіді. Увесь документ має розглядатися як широкомасштабне спільне судження про предмет.

ДЕМОКРАТІЯ І СУСПІЛЬСТВО: НАПРУГА І СПОРІДНЕНІСТЬ

Політичні системи й релігії завжди співіснують в атмосфері напруги. Те саме стосується й відносин між демократією й релігією. Звісно, між ними існують внутрішні відмінності. Демократія — це плюралізм, тоді як релігія — це унікальність. Демократія — це влада народу і для народу, що ґрунтується на різноманітності “істин” та можливості компромісів між ними. Релігія ж базується на слові Божому, і люди не обирають його голосуванням.

Ці розбіжності не означають наявності автоматичного деструктивного антагонізму. Отець Валадье мав рацію, коли говорив, що було б правильніше звернутися до неминучості напруги між двома сферами людського існування, які знаходять свої істини через протиставлення й порівняння однієї з другою.

Проблема виникає, коли в іменем релігії зневажаються демократія чи права людини або коли політична система заперечує свободу совісті й забороняє релігійну практику.

Загрозу також несуть спроби світської влади час від часу використовувати релігії для захисту власних інтересів, так само як і намагання релігійних організацій контролювати політичну владу.

В Європі часів Римської імперії або середньовіччя не існувало чіткого розрізнення між світською й духовною владою. І лише наприкінці XVIII ст. почалося відокремлення держави і церкви. Втім, існують цивілізації, де таке відокремлення не відбулося ще й дотепер.

Європа не часто подавала приклади поваги до культурних і релігійних ідентичностей. Брутальна нетерпимість і гегемонія не мають жодного виправдання, навіть якщо й можуть бути пояснені в історичному контексті: держави репрезентували владу, і єдиним шляхом підтвердження власної сили було нав'язування релігії та світогляду.

Цю силу вони застосовували, будучи переконані, що цивілізують інших, які всі є більшою чи меншою мірою варварами. Їхня претензія на те, що вони дають людям щось краще, приховувала недооцінку й маніпулювання способом життя та мисленням інших народів. Однією з таких моделей, що її можна навести як приклад, є колонізація Америки, але існують й інші, такі як романізація й утворення національних держав, не кажучи вже про період будівництва імперій у XIX та XX століттях.

Домінуючі культури зверхньо ставилися до різноманіття, з яким вони часто боролися, примушуючи тих, кого атакували, захищати себе; ця реальність дотепер визначає всі проблеми європейських меншин.

Різні погляди на світ, яких дотримуються релігії і суспільства, не є, однак, обов'язково несумісними чи ворожими. Історія свідчить, що так само як і конфронтації, нескінченний перелік яких можна навести, були й періоди гармонійного співіснування, що завжди доводили свою вигідність для обох сторін. Балкани — це лише один приклад, де

війни та етнічні зіткнення не заважали співіснуванню, змішаним шлюбом і позитивним впливам.

Демократія з її неупередженістю та врівноваженістю й релігійні організації, більшість яких ставиться до інших помірковано та з повагою, можуть чудово зрозуміти і збагатити одна одну. Демократія як система політичної, правової та соціальної організації, котра вбирає в себе спільні цінності товариськості, терпимості та плюралізму, створює найкращі рамкові умови, що захищають вільне сповідання релігії.

Демократична модель пропонує релігії необхідні умови, в яких розвивається й гарантується плюралізм. Але це не означає “свободу для всього” без жодних обмежень.

Якщо залишити осторонь екстремізм та фанатичні крайнощі, то виявляється, що релігія може зробити вкрай важливий етичний і моральний внесок у демократію. Демократичне суспільство не може існувати без фундаментального консенсусу щодо сутнісних цінностей людського існування. Релігія внесла багато ідей до демократичного мислення і стандартів, так само як і загальнолюдські цінності, що стосуються солідарності, людської гідності та поведінки особи в суспільстві. Цивільне право виповнене аспектами моральної і соціальної свідомості, які впливають з трансцендентальних ідеологій.

Той факт, що кожна спроба придушення релігії, здійснювана впродовж історії (Французька революція, комуністичні режими), завершувалася невдачею, може бути кращим доказом того, що віра є як життєздатною, так і необхідною.

НЕОБІЗНАНІСТЬ, ПЕРЕДСУДИ ТА МАНПУЛЯЦІЇ

А. Взаємна необізнаність

Взаємна необізнаність у багатьох випадках є причиною напруження між релігіями і властями, яка призводить до непорозумінь і в кінцевому підсумку до відторгнення. Саме так виникали й агресивний та нетерпимий релігійний фундаменталізм, і фундаменталізм політичний, що теж є агресивним і нетерпимим. Це звичайне явище, коли віруючі однієї релігії нічого не знають про іншу. Ті, хто репрезентує владу, часто дуже слабо інформовані про релігію та різні форми її вияву. Навіть там, де обидві сторони дотримуються поміркованої лінії, все ще застосовується гранично критичний підхід, як до певних релігійних концепцій і практик, так і до сумісності релігійних виявів з демократичною системою.

Ставлення релігійних організацій одна до одної не завжди є екуменічним. Щира співпраця важко пробиває собі шлях у відносинах між іудаїзмом, християнством й ісламом, ба навіть між різними іудейськими, християнськими й мусульманськими общинами. П'ять століть знадобилося Католицькій церкві, аби попросити вибачення в іудеїв за вигнання їх з Іспанії. П'ять століть знадобилося Ватикану, аби визнати, що необхідно було зробити більше для відвернення холокосту. Шлях від запізненого каяття до справжнього діалогу, спільних планів і дійсної солідарності релігійних організацій усе ще залишається дуже довгим.

Іншими ризиками, які чатують на демократію, якщо вона не усвідомлює суті релігії, є спрощення та узагальнення останньої. Кожна релігія має серед своїх визнавців тих, хто використовує її задля досягнення влади, і тих, хто сповідує свою віру в ім'я певних духовних цінностей. Люди часто роблять помилку, плутаючи мусульман з фундаменталістами (так само як і звичайні й екстремістські течії в іудаїзмі чи в католицизмі) й забуваючи, що існує поміркований іслам, який бореться з фундаменталізмом і сприймає демократію як суспільну й політичну систему. Іслам, який визнає світську природу влади і прагне розвиватися в демократичному суспільстві, пропонує величезні можливості для співпраці, так само як це робить і нефундаменталістський іудаїзм.

Чи є ще якась потреба згадувати про потерпання арабського світу від того, як європейці викривляли його образ, застосовуючи до нього стереотипи, що ґрунтуються на недооцінці та розділенні? Так, орієнталізм минулого століття, з його підкресленням

екзотичного, старомодного й легковажного характеру арабів, призвів до винаходу бельгійським вар'єте у Парижі танцю живота, який згодом увійшов до арабського традиційного фольклору.

Нетерпимість у сучасному світі є також результатом минулого, яке систематично маніпулювало історією, культурою та реальністю кожної людини. Разом з викривленням вигляду тих чи інших суспільств і цивілізацій, це яскраво закарбувало в пам'яті людей зловживання та образи й формувало несприятливе уявлення про європейський політичний та інтелектуальний світ.

Західний світ, який часто ототожнюють з християнством, вважається матеріалістичним, гедоністичним, та розбещеним та аморальним з релігійної точки зору, таким, що претендує бути більш духовним і більш правдивим. На вершині цих міркувань приходять звинувачення в егоїзмі, байдужості до третього світу і браку солідарності. Хоча ми і не приймаємо ці спрощені й радикальні заяви, наявність в них певної істини не можна заперечувати.

І все ж слід визнати, що необізнаність та стереотипи, які є її результатом, не завжди вкорінені в бажанні маніпулювати, але у схильності європейців дивитися на інших людей власними очима й оцінювати інші цивілізації у світлі власних цінностей.

Більш серйозним і загрозливим є той факт, що певні стереотипи продовжують існувати в сучасному суспільстві, часто приховуючи за собою справжні проблеми. На колоквіумі в Анталії, наприклад, турецькі учасники пояснювали зміцнення влади ісламської партії Рефах (згодом забороненої Конституційним Судом) не зростанням релігійного фанатизму, а як вияв суспільної недуги. Це був громадський протест проти уряду, який виявився не в змозі приділяти увагу певним проблемам суспільства. Рефах формулював традиційні “соціальні” лівацькі звернення, витримані в релігійних термінах, — тактика, спрямована на включення у світ політики маргинальних прошарків суспільства.

У цьому контексті і справді, як сказав один з учасників, неможливо побороти Ісламську партію адміністративними чи політичними методами, а лише шляхом вирішення реальних проблем суспільства. Доказом цього є той факт, що Рефах знову виник під новим ім'ям того ж самого дня, коли був заборонений Конституційним Судом.

В. Істина та її інтерпретації

Викривлення існують не лише серед чи між релігіями і властями, а й усередині кожної релігії. Хоча у принципі релігія висловлює Боже слово, це слово інтерпретується й розповсюджується людьми, які дуже рідко є байдужими до якихось особистих інтересів або до ризиків того періоду, в якому вони живуть. Ось чому певні релігійні тексти волею випадку виявляються дуже далекі від первісного Слова.

Ісламські екстремісти, які виправдовують свою діяльність висловами з Корану, фактично ґрунтуються на текстах XIII—XIV століть, що походять від одного з відгалужень ісламу, котре проповідує насилля, а це прямо суперечить толерантності, проголошеної Кораном.

Упереджене витлумачення притчі про Адама і Єву століттями служило виправданням приниженого стану жінки, перетворюючи її лише на частку Адамового тіла, а не на рівноправного й невідокремного партнера.

Слід наголосити, однак, що сучасна наука здатна виправити деякі з помилок людства, що призвели до втрати істинного тлумачення священних текстів, наводячи всі добре відомі нам крайнощі. Люди все ж таки потребують ознайомлення з цими відкриттями. Вони мають бути внесені до шкільних підручників, передусім же прийняті духовенством і включені у проповіді. Ось чому діалог між церквою й наукою у сфері історії релігій також є дуже важливим.

Як недавно сказав про це стосовно ісламу муфтії Марселя Сохейб Беншейх, віруючі мають читати Коран “у світлі знань нашого часу”.

Релігія перед лицем сучасності

До останніх десятиліть релігія була проти нових комунікативних технологій, які розвивалися поза межами того, що можна собі уявити. З цього випливають — прямо чи опосередковано — певні тенденції. З одного боку, дедалі менше молодих людей, особливо в індустріальних суспільствах, відвідують релігійні служби, а з іншого — певні релігії у тих частинах світу й суспільствах, які не користають з технічного прогресу, повертаються до духовності і зміцнюються у своїх поглядах. Слід зауважити, що декілька сект значно швидше ніж традиційні релігії адаптувалися до такого розвитку й повернули його собі на користь — прикладом тут можуть бути телеєвангелісти.

Однак релігія і прогрес не є взаємозаперечуючими й цілком протилежними. У сучасному суспільстві зміни відбуваються з такою швидкістю, що дедалі більше людей дезорієнтуються й не здатні адаптуватися. На індивідуальному рівні ця дезорієнтація призводить до стресів, захворювань, депресій та наркотичної залежності. На суспільному рівні вона дає початок маргіналізації і винятковості, які призводять до фанатизму та релігійного фундаменталізму.

В обох випадках навіть у найбільш розвинутих демократичних суспільствах усе ще не вдалося встановити такі політичні й соціальні системи, які б дали можливість своїм громадянам повернутися обличчям до цих змін, водночас зберігаючи цінності, на яких базується демократичне суспільство.

Тому релігія в її етичному й естетичному вимірах та з її завданням надавати моральний і духовний комфорт необхідна для сучасної людини, навіть якщо ми визнаємо, що одного тільки релігійного бачення не досить. На колективному рівні релігія також могла б бути дійовим партнером демократичної системи. Однак це можливо лише за умови, якщо вона адаптуватиметься до сучасності, а не конфронтуватиме з нею. Та часто справа стоїть не так. Поміркуйте над роллю жінки в певних ісламських й іудейських суспільствах або над позицією Ватикану щодо розлучень, абортів і, особливо, над проблемою контрацепції в еру СНІДу.

Переважає більшість головних релігій знаходять важким пристосовувати свою мову й ритуали до поступу сучасного життя. Це означає, що вони несуть велику частку відповідальності за процвітання сект, які часто бувають спритнішими в наверненні молодих людей (але також і в маніпулюванні ними!).

З іншого боку, релігії не змогли уникнути актів фанатизму й насилля над людьми, які прагнуть бути вірними своїй релігії, — таких як рейди католиків проти абортів, тероризм, здійснюваний ісламськими фундаменталістськими рухами, різанина, що її вчинили в Ізраїлі іудейські екстремісти.

Фундаменталізм і нетерпимість

Проблему фундаменталізму й релігійного радикалізму, яка до останніх років знаходила ґрунт у політиці, вирішити нелегко. Як уже згадувалося, деякі люди, позбавлені надії і майбутнього, звертаються до релігії, аби віднайти напрям і сенс власного життя. Коли проблема торкається того виміру, в якому існує зараз, то цілком очевидно, що ми стоїмо перед головним конфліктом сучасного суспільства. Релігійний фундаменталізм прагне нав'язати теократію, тоді як політичні радикали бажать вигнання емігрантів. Усі виявляють ту ж саму нетерпимість.

Термін “екстремізм”, під яким розуміється доведення релігійних вірувань до крайнощів, не є правильним для визначення екстремістів, оскільки їхні дії і слова ставлять їх поза релігіями, які вони прагнуть захищати, — на позиції, більш близькі до сект. Як інакше можна пояснити взаємні вбивства католиків і протестантів, здійснені в ім'я єдиного Бога?

Екстремізм не є, як стверджують його прихильники, найбільш істинним шляхом, але його перекоцненням. Усі релігійні лідери, яких ми чули, наголошували на цьому.

Доцільно процитувати пана Боубакера, настоятеля Паризької мечеті, який сказав, що іслам не був екстремізмом. Він пояснює, що оскільки одним із завдань екстремізму є захоплення влади, він стає забороненим духовно й посланнями пророків. Сам Пророк

ісламу боровся проти насилля, нетерпимості й екстремізму серед своїх співвітчизників. Екстремістські крайнощі не мають нічого спільного з ісламським посланням. Нікого й ніколи не просили вбивати людей в ім'я релігії. Навпаки, іслам говорить, що, в разі коли хтось забирає одне людське життя, це те саме, що вбити всю людську расу. І якщо хтось зберігає людське життя, це те ж саме, якби він зберіг усе людство в цілому.

Головний рабин Сітрак засудив іудейський екстремізм, говорячи, що вбивця Іцхака Рабина скоїв вбивство двічі: він убив саму людину і її Бога. Немислимо, щоб Бог сказав людині: "Піднеси свою руку, щоб вбити". Тора дозволяє лише самозахист. Не було жодного рабина, хто б сказав, що вбивця Рабина був правий. Він став ганьбою євреїв.

Зараз час визнати очевидне, а саме те, що у великих світових релігіях екстремісти завжди є тільки меншістю. Але ця меншість займає диспропорційне місце у свідомості людей через небезпечність здійснюваних нею акцій (що, власне, і є їхньою метою). На жаль, усі ми надто легко впадаємо у спокусу узагальнення, звинувачуючи релігію в тому, що скоюється в її ім'я окремими особами і в окремих випадках. Це не тільки не дасть змоги вирішити проблему, але внесе напругу у відносини з тими віруючими, більшість яких поважає релігію та громадянські цінності.

Коли відбуваються терористичні акти, ми одностайно згодні, що будь-яке порушення громадського порядку має суворо каратись незалежно від того, здійснюється воно хуліганами, що покинули спортивний майданчик, чи тими, хто розпалює релігійне насилля. Ті, з ким ми обговорювали цю проблему, також, однак, наголошують на необхідності акцій з попередження екстремізму.

Головний рабин Сітрак також підкреслив, що помірковані релігійні лідери повинні частіше висловлюватися, бо саме вони є справжніми представниками релігій. На жаль мас-медіа часто звертаються до тих людей, хто робить ефектні декларації або закликає до насильства.

Заклучна частина

Бачення релігійного радикалізму може відвернути нашу увагу від питання сумісності релігії і демократії. Це шлях, якого слід уникати. Церква і держава не є несумісними з демократичною системою. Хоча є і трагічні приклади, історія також свідчить, що можливо зберегти розділення між духовною і світською владою, а це є однією з вимог демократії.

Це не означає, що релігійні організації повинні посідати однакове місце незалежно від їхньої позиції у суспільстві. Це було б абсурдом. Демократія віднайшла правильне рішення для цього типу конфліктів, застосовуючи правило більшості і пропорційності. Таким чином, релігійні організації мають визначити свої позиції у суспільстві, виходячи зі своєї діяльності, уряди повинні просто визнати ці позиції і надати їм допомогу у відповідності з їхньою важливістю.

Релігії і релігійні общини є частиною суспільства. Ось чому в інтересах держави забезпечувати їхній громадянський прогрес та культурне й інтелектуальне процвітання. Це є її прямим обов'язком, і за це вона має відповідати. Якщо метою політиків, держави й демократії є робити громадян щасливими (або настільки щасливими, наскільки це можливо), то вони повинні пропонувати всі засоби, аби задовольняти їхні культурні й духовні потреби.

Демократичне суспільство мусить робити більше, ніж просто поважати релігії; воно має зробити так, щоб людям було легко сповідувати свою віру — настільки, наскільки це можливо. Релігія є частиною людської культури і традицій. Держава з її законами, інституціями та звичаями повинна зробити очевидним те, що будь-яке трансцендентальне усвідомлення, все те, що є центральним для суспільства й людської ментальності, може процвітати.

Лише демократія здатна гарантувати сповідання релігій, водночас поважаючи і кожного індивіда, і релігійну общину. Віруючі, зі свого боку, мають усвідомлювати, що жоден релігійний догмат не повинен заперечувати цінностей гуманізму, які є основою

правової і соціальної структури демократії.

Держава також має забезпечувати розвиток культурних виявів релігій та гарантувати право релігійних організацій на здійснення соціальної, благодійницької, місіонерської та освітньої діяльності. Вона повинна сприяти здійсненню богослужінь і відзначенню релігійних свят, ідучи назустріч віруючим настільки, наскільки це можливо, в узгодженні їх обов'язків як членів суспільства (робочі дні, вибори, референдуми) з календарями основних релігій.

Держава зобов'язана надавати віруючим та поміркованим релігійним лідерам можливість вільно обирати позиції щодо громадських і політичних подій на ґрунті їх етичних і релігійних приписів. Вона має пропонувати культурні можливості для теологів, інтелектуалів та філософів, аби вони зустрічалися й дискутували, та сприяти модернізації релігійних організацій.

Власті могли б робити більше для досягнення моральної відповідальності з боку релігійних організацій щодо головних проблем, обговорюваних у суспільстві. Більш регулярні дискусії між демократичними й релігійними інституціями могли б привести до справжньої співпраці у спробі віднайти вирішення головних проблем сучасного суспільства.

Освіта залишається єдиним ефективним способом подолання неуттва й нетерпимості. Курс порівняльної історії релігій можна було б додати до всіх шкільних та університетських програм. Більш того, могла б викладатися також історія Середземноморського регіону. В університетах вивчення іудейської й ісламської філософії та теології могло б не обмежуватися, як це зазвичай робиться, сходознавчими факультетами. Рада Європи може дати рекомендації країнам-членам стосовно цієї сфери у рамках її проекту "Освіта для демократичних суспільств".

Демократія могла б також допомогти релігійним організаціям у їх філософському розвитку та баченні суспільства, в такій сфері, як роль жінки.

Формування світового устрою не є справою релігій. Вони можуть, однак, через свої моральні послання, своє критичне ставлення до властей, освітню діяльність у суспільстві й через свій приклад виконання обов'язку робити свій внесок у суспільний розвиток та вдосконалення демократії. Релігія не може зайняти місце демократії і не повинна намагатися посісти владні позиції. Відповідно й політичні партії не повинні охоплювати релігійні деномінації. Теократія є не найвищим ступенем демократії, а її запереченням. З іншого боку, релігії можуть стати головними активними захисниками прав людини та громадських етичних і моральних цінностей. І саме цю соціальну й етичну роль слід дозволити відігравати релігійним організаціям.

Демократія, однак, не може прийняти порушення людської гідності та прав людини в ім'я віри. Релігійні організації, які формуються з громадян, мають підкорятися демократичним законам. Усілякі посягання на громадський порядок і демократію мають каратися. Релігійна практика обмежується демократичними законами, тобто — правами людини.

МОНІТОРИНГ

РЕЛІГІЯ І ЦЕРКВА В УКРАЇНІ: ЛІТО 1999 року

ЧЕРВЕНЬ

Упродовж червня в Україні було зареєстровано статути понад ста релігійних громад. Причому лівова частка новостворених громад припадає на схід і південь країни (Донецька область – 15, Полтавська – 12, Черкаська – 9, Херсонська та Луганська – по 8, Запорізька та Кіровоградська – по 7, Крим – 6, Чернігівська – 5 і т. д.) Тобто лишається висхідною тенденція збільшення числа релігійних організацій за рахунок більш населених регіонів країни, де використання інституційної релігійності було особливо жорстоким і

тривалим. Що ж стосується релігійних організацій, реєстрація статутів яких входить до компетенції Держкомрелігій, то їх у червні було зареєстровано 8. Таким чином, за перше півріччя 1999 р. в Україні отримали статус юридичної особи 13 релігійних місій, 6 монастирів, 3 місійних товариства, 1 братство та 1 духовний навчальний заклад (Колегія святого Петра Могили Української автокефальної православної церкви).

Проблеми, з якими зверталися віруючі до Держкомрелігій та його підрозділів в областях України в червні, непогано ілюструють структуру потреб церкви в її відносинах з державою. Найчастіше звертаються з проханнями передати церковні споруди, які зараз використовуються не за призначенням, чи надати земельні ділянки під будівництво храмів і молитовних будинків, проведення релігійних заходів просто неба, зі статутами новостворених релігійних організацій, з різноманітними майновими проблемами. Чимало звернень пов'язані з проханням посприяти в одержанні гуманітарної допомоги без в'їзного мита та в оренді приміщень. Влітку зростає число звернень щодо надання або продовження віз іноземним громадянам, які в'їжджають в Україну на запрошення релігійних організацій. Географія іноземців, які прагнуть допомогти своїм одновірцям в Україні (найчастіше – щиро, хоча, на жаль, не завжди) справді незора. Тут і Німеччина, і США, і Норвегія, і Швеція, і Бразилія, і Південно-Африканська Республіка, і навіть Парагвай та Сингапур. Іноземці допомагають обладнувати літні табори для дітей та юнацтва, здійснюють місійні програми, проводять навчання. Переважна більшість закордонних гостей – це протестанти. Пожвавлення релігійного життя п'ятидесятницьких, баптистських, євангелічних та інших протестантських громад у літні місяці впадає у вічі й подобається далеко не всім. Тому в червні помітно збільшилося число звернень православних з вимогами “заборонити”, “не допустити”, “припинити” протестантські місійні проекти. Хоча деякі православні ієрархи й священнослужителі обирають більш конструктивний шлях. На Чорному й Азовському морях у цьому році діють православні літні табори, де молоді люди поглиблюють свої знання Святого Письма, вивчають святоотцівську спадщину, праці православних богословів, разом моляться, працюють і відпочивають. 10 червня уряд України розглянув хід підготовки до відзначення 2000-ліття Різдва Христового. У своїй інформації голова Держкомрелігій Віктор Бондаренко розповів про роботу, яку було здійснено тут упродовж двох останніх років: релігійні організації України взяли участь у багатьох конференціях, семінарах, симпозіумах, присвячених Великому Ювілеєві. До Верховної Ради направлено законопроект, який передбачає вдосконалення механізму передачі церквам відібраних у них у різні роки сакральних споруд та іншого майна. Виконано значні обсяги робіт з впорядкування пам'яток церковної архітектури й мистецтва. Зокрема, зведено храм Богородиці Пирогощі, Михайлівський Золотоверхий собор з дзвіницею; розпочато відтворення Успенського собору Києво-Печерської Лаври, Володимирського собору в Херсонесі, Бернардинського монастиря у Львові, Спасо-Преображенського в Новгород-Сіверському на Чернігівщині. Водночас виконано далеко не все з наміченого. Причина одна – брак коштів. На засіданні уряду у зв'язку з цим було визначено додаткові джерела фінансування, які б дали змогу гідно підготуватися до Ювілею.

11 червня було оприлюднено Заяву Президента України, в якій засуджується політика насильства щодо релігії, церкви та віруючих і висловлюється думка про необхідність морально-політичної реабілітації церкви як суспільного інституту, що постраждав від тоталітарного режиму. (Текст заяви див. у попередньому числі вісника. – “ЛіС”, 1999, №6). Очевидно, президентська заява є певним компромісом між усвідомленням державою тієї величезної шкоди, що її було заподіяно церкві впродовж семи десятиліть, прагненням подолати наслідки комуністичної політики та встановити якомога більш конструктивні відносини з церквою і, з іншого боку, – наявними реаліями. А реалії такі, що держава не в змозі відшкодувати церкві ті колосальні втрати, яких вона зазнала за радянських часів. Вона не здатна ані повернути церкві націоналізовані землі, ліси, лікарні, ритуалки, заводи й фабрики, ані надати їй пристойну компенсацію. Зрозуміло, що навіть не дуже ретельна інвентаризація відчуженої церковної власності обов'язково засвідчить: майно однієї церкви зараз знаходиться в руках іншої, в будинках живуть люди, розміщені навчальні, культурні, лікувальні заклади тощо. Словом, почати

процес реституції церковної власності (а саме це не в останню чергу мала на меті Українська греко-католицька церква, коли домагалася реабілітації з боку держави) – значить впритул наблизитися до серйозної соціальної проблеми. Розв'язати її в сучасній Україні навряд чи можливо. Тим більше, що відшкодування по справедливості належало б не лише релігійним інституціям, а й нащадкам сотень тисяч пограбованих (більшою або меншою мірою) радянською владою. Не забуваймо також, що в Україні живуть сотні вірних різних церков, які свого часу були ув'язнені за організоване навчання дітей релігії, відмову від військової служби за релігійними переконаннями, місіонерську працю, організацію виробництва й поширення духовної літератури тощо. Цим людям також належало б відшкодувати втрачені роки і здоров'я, скалічені долі. Отже, президентська заява – це своєрідний протокол про наміри, або, за словами єпископа-помічника глави УГКЦ Любомира Гузара, “перепрошення” держави перед церквою.

Конфлікти між громадами різних церков за право володіння або користування спорудами й майном у червні часом приводили до зіткнень. 10 червня у селищі Королево під час сутички між православними і греко-католиками член виконавчого органу громади Української православної церкви навіть отримав тілесні ушкодження. 20 червня загострилася ситуація в селі Великі Межирічі на Рівненщині, де вірні УПЦ Київського патріархату намагалися захопити храм УПЦ в єдності з Московським патріархатом. Втім, були в червні і зразки конструктивного вирішення подібних ситуацій: 18 червня громади УАПЦ та Римо-Католицької церкви села Іванівка на Тернопільщині підписали заяву-згоду про чергове й рівноправне використання костьолу, що дуже відчутно послабило напругу на релігійному ґрунті в цьому населеному пункті. Вперше за останні три роки 23 червня вдалося не допустити зіткнення вірних УПЦ в єдності з Московським патріархатом і ветеранів Української повстанської армії на місці, де 1941 р. НКВС знищив в'язнів луцької тюрми. Сумно, але в даному випадку це скоріше наслідок профілактичної роботи представників влади, аніж глибоке прагнення до примирення, бажання підвести ризику під минулим і припинити багатовимірний поділ суспільства.

Поруч з “великими” лініями протистояння релігійне життя України виповнене дрібними сутичками, з'ясуванням відносин тощо, які серйозно підривають довіру до церкви, духовенства та віру в проголошені ними істини. В червні також не бракувало конфліктів у керівних органах низки релігійних громад різних конфесій, пов'язаних з фінансами, майже кухонних сварок між парафіяльним активом, інтриг і наклепів. Особливо негідно виглядали вправи деяких священників з розподілу між собою “ласих шматків”: територій, якими не опікуються священнослужителі, лікарень і особливо кладовищ.

Непростою лишалася атмосфера навколо хресної ходи представників російських православних братств слов'янськими землями й ріками. Навколо цієї ходи різні політичні й церковні сили здійснювали справжній ажіотаж. Для декого хресна хода – це унікальна й чи не єдино можлива наразі нагода вигулькнути з політичного небуття й нагадати про своє існування. В кінцевому рахунку Президент Л. Кучма в листі патріарху Алексію II пояснив причини, з яких хресна хода в нинішніх суспільно-політичних обставинах є для України небажаною. Очікується, що її програму в Україні буде зведено до мінімуму.

Звичайно, в червні проводилися церковно-богословські й академічні релігієзнавчі конференції, відзначалися ювілеї парафій та монастирів, освячувалися нові храми і наріжні камені, на яких незабаром буде зведено церкви та молитовні будинки. В урочистостях з нагоди закладання Свято-Володимирського собору в Луганську взяв участь навіть Президент України Л. Кучма. Як і завжди, велелюдною стала щорічна молодіжна проща до Зарваниці, організована Тернопільською єпархією УГКЦ спільно з “Пластом” та організацією “Українська молодь Христові”. У прощі взяли участь близько 10 тисяч юнаків і дівчат. Тисячі прочан зібралися біля Малоберезнянського монастиря отців-василіан на Закарпатті, якому було передано унікальну ікону Божої Матері. Цю ікону, врятовану від турків і 1453 р. вивезену з Царгорода до Рима, подарував Мукачівській греко-католицькій єпархії 1926 р. папа Пій XI. У радянські часи ченці так ретельно переховували ікону, яка вже набула слави заступниці Закарпаття, що її сліди загубилися. Але настійливі пошуки таки дали результат. Ікону зберігала родина побожних мукачівців,

невдовзі вона посяде своє місце в іконостасі храму Малоберезнянського монастиря. 12 ікон знайшли своє місце й у Троїцькому кафедральному соборі УПЦ Дніпропетровська. Вони були конфісковані при спробі нелегального вивозу за кордон. Серед ікон є напевно унікальні твори XVII і XVIII століть. Особливо цінною архієпископ Дніпропетровський і Павлоградський вважає ікону Божої Матері Козельщинської.

Не припинялася, природно, милосердницька й добродійна праця церков. На Київщині, наприклад, християни віри євангельської істотно нарощували обсяги кваліфікованої медичної допомоги людям похилого віку, інвалідам, дітям-сиротам. Вони налагодили роботу пересувних медичних станцій, де терапевти, хірурги і стоматологи надають допомогу хворим у найвіддаленіших від стаціонарних лікарень поселеннях. Звичайно, допомога ця – безплатна.

24 червня виповнилося 85 років кардиналові Мирославу-Івану Любачівському – главі Української греко-католицької церкви. М.-І. Любачівський народився в Долині на Прикарпатті, вчився у Львівській богословській академії, в Інсбруці та Римі. В ієреї його висвячував митрополит Андрей Шептицький, в архієреї – папа Іван Павло II. Кардинал Любачівський очолив УГКЦ після смерті Йосифа Сліпого, а 1991 р. повернувся в Україну після півстолітньої еміграції. Нині кардинал є лише номінальним предстоятелем церкви, але лишається, як підкреслив під час урочистостей єпископ-помічник Любомир Гузар, символом її стабільності. Єпископ Любомир також нагадав, що лише три особи стояли на чолі Греко-Католицької церкви в цьому столітті: Андрей Шептицький, Йосиф Сліпий та Мирослав-Іван Любачівський. Очевидно, що десятиліття, впродовж якого ювіляр керував церквою, було для нього справді нелегким часом, у тому числі й у зв'язку з постійним порівнянням його діяльності зі справами великих попередників. На їхньому тлі дуже важко виглядати гідно. Але остаточну оцінку нинішньому верховному Львівському архієпископові, якому випало очолити відродження катакомбної церкви, вправі виставити лише історія.

Подією, яка, щоправда, датується початком липня, стала ухвала Конституційного Суду за поданням 49 народних депутатів. У своєму поданні ці члени Верховної Ради ставили під сумнів конституційність 30-ої статті Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” і просили офіційного тлумачення Конституційним Судом статті 35-ої Основного Закону України. Стаття 30-та Закону “Про свободу совісті та релігійні організації” стосується державного органу у справах релігії, його функцій та повноважень. Саме легітимність цього органу в умовах відокремлення церкви від держави й викликала спротив 49 обранців.

Однак Конституційний Суд відмовив у відкритті конституційного впровадження за цим поданням. У своїй ухвалі він зазначив, що відповідно до Конституції кожний має право на свободу світогляду й віросповідання. Забезпечення цього конституційного положення покладається на органи державної влади, які наділено відповідними повноваженнями. В Україні таким органом є Державний комітет у справах релігій. Міжнародно-правові документи, на які посилаються в поданні народні депутати, підкреслюється в ухвалі, не визначають, як саме держава повинна виконувати взяті на себе зобов'язання щодо забезпечення свободи віросповідання.

Зрозуміло, що подання депутатів мало суто політичне підґрунтя. Його поява на світ мала на меті розв'язання проблеми, яка є дійсно гостро актуальною. “ЛіС” неодноразово писав про те, що конституційне положення про відокремлення церкви від держави дійсно потребує офіційного тлумачення. Якби обранці дійсно вболівали б за оптимальні відносини між церквами й Українською державою, то їхній запит виглядав би дещо інакше. Йдеться про те, що “відокремлення” в нашій країні за інерцією витраковується часом надзвичайно широко, і це шкодить і державно-церковним відносинам, і церквам, і суспільству. Таке витлумачення зле позначається й на системі соціального захисту та охорони здоров'я, й на культурній та освітній сферах. Словом, всюди, де церква здатна діяти ефективно й масштабно.

У червні відбулося дві події міжнародного релігійного життя, на які відгукнулися чи не всі світові медіа. Перша – це візит папи Римського Івана Павла II до Польщі. Про цю безпрецедентну за тривалістю й насиченістю подорож “ЛіС” докладно розповідав у

червневому числі. Оглядачі квапилися визначити її як “прощання папи з Батьківщиною”. Верховний понтифік дійсно виглядав утомленим; у рідному Кракові він сильно застудився, ще раніше – впав, миючись у ванні. Але його промови й проповіді були напрочуд прозорими й сильними. а бачення глобальних проблем людства, які заторкують кожного із сущих на планеті, – масштабним і всебічним. Після Батьківщини Римський архиерей мав летіти до Вірменії і підтримати враженого невиліковною хворобою “союзника на Сході”, як охрестили католикоса всіх вірмен Гарегіна I європейські газетярі. Але не встиг. Гарегін I пішов з життя, і ця смерть стала не лише трагедією для мільйонів вірних Вірменської апостольської церкви, а й викликом тому шляху, який обрав для неї покійний предстоятель. Дотепер Вірменська церква не бачила ще такої відкритості, такого екуменічного ентузіазму, який продемонстрував її 131-й католикос.

Гарегін I (Ншан Саркисян) народився 1932 р. в Сирії. Вчився в Лівані й Оксфорді, очолював Східну єпархію Північної Америки своєї церкви.

1983 р. Гарегіна обирають католикосом Великого Кілікійського дому, який об'єднує близько 800 тисяч вірних у Лівані, Сирії, на Кіпрі, в Ірані та Греції. З середини 50-х років Кілікійський дім практично не визнавав верховенства Ечміадзина. Тому після смерті 130-го католикоса всіх вірмен Вазгена I уряд Вірменії був зацікавлений в обранні на Ечміадзинський престол саме Кілікійського католикоса, який мав відновити єдність Вірменської церкви. Розділеність церкви на конкуруючі юрисдикції та її значення у вірменській історії примусило державу діяти виключно наполегливо, і офіційний Єреван таки домігся обрання Собором 1995 р. Гарегіна Саркисяна. Це був добрий вибір. Новий предстоятель – знавець мов, всесвітньої історії і класичної музики багато зробив для утвердження своєї країни у світі. Але його надзвичайно активні й плідні міжконфесійні контакти викликали спротив частини ієрархії і духовенства. Особливо хворобливо сприймалося встановлення нормальних відносин з Ватиканом і дружніх – з папою Іваном Павлом II. Глави Московської, Уругвайської та Арцахської єпархій навіть вручили католикосу листа із засудженням спільної заяви Вірменської і Католицької церков. У тій історичній заяві Гарегін I і Іван Павло II висловили жаль з приводу тих суперечок і протиріч, що мали місце в історії відносин їхніх церков, і рішучість назавжди усунути з пам'яті ту гіркоту, яка залишилась від минулого. Яким шляхом піде тепер Вірменська церква? Хто буде її 132-м католикосом? Серед можливих спадкоємців називають архієпископів Гарегіна Нерсесяна, Паргева Мартиросяна, Хажака Парсамяна і стамбульського патріарха Вірменської церкви Месропа Мутафяна. Вибори відбудуться швидше, ніж це передбачено статутом, бо новому католикосові належить виконати великий обсяг роботи для відзначення 1700-ої річниці проголошення християнства державною релігією Вірменії.

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ

Суспільно-релігійне життя України в середині й кінці літа було порівняно спокійним. Хресна хода східнослов'янськими ріками, зніційована російськими православними братствами, як і передбачалося в попередніх випусках моніторингу, розпочалася й закінчилася в Україні Севастополем. Причому кількість публікацій, заяв, прес-конференцій, присвячених цьому заходові, явно перевищила кількість осіб, що взяли в ньому участь. І якщо вже говорити про якісь події в житті РПЦ, котрі мають певне відношення до України, то доречніше згадати про липнєве засідання Священного Синоду, яке відбулося в московському Свято-Даниловому монастирі. Найважливішим його рішенням стала відмова від проведення в 2000 р. Помісного Собору – вищого органу управління Церквою. Це очевидне порушення Статуту РПЦ, ухваленого 1988 р., згідно з яким Помісні собори мають скликатися щорічно, і серйозний замах на соборні підвалини Православної церкви. Останній Помісний Собор РПЦ відбувся 1990 р. і був присвячений виборам предстоятеля на вакантний після смерті патріарха Пимена патріарший престол. Відтоді термін проведення Собору неодноразово переносився, причому востаннє – на ювілейний 2000 рік. (Це було пояснено відсутністю належного приміщення для проведення Собору й бажаністю дочекатися побудови храму Христа Спасителя.) Наразі причини відкладення Собору й дату його проведення не оприлюднено;

оголошено лише, що замість Помісного відбудеться тільки Архиєрейський Собор, який, зокрема, розгляне питання канонізації царської родини.

Поza тим мотиви, які спонукали Синод відкласти Помісний Собор на невизначену перспективу, якщо не в усьому, то в головному очевидні. Слід визнати, що московське священноначалля не контролює ситуацію в Церкві такою мірою, щоб провести “керований” Собор. Те, що в РПЦ існують сили, які обстоюють радикально відмінні погляди на внутрішню ситуацію в Церкві та її майбутній розвиток, на відносини з інославними й міжнародними християнськими організаціями, на державний устрій і шлях Росії тощо, зрештою нормально. Ненормальним є те, що право говорити від імені Російської церкви дедалі більшою мірою присвоюють найбільш ксенофобськи й навіть чорносотенно налаштовані кола, що ієрархія дедалі більшою мірою підкоряється агресивним маргиналам і найчастіше відбувається мовчанкою у відповідь на їхні відверто антихристиянські вихватки. Ці кола оглядачі дуже помилково визначають як консервативні. Однак з консерватизмом, під яким у даному разі доречно було б розуміти скерованість на відстоювання чистоти Православ'я, вони мають дуже мало спільного. За цих умов неважко спрогнозувати гостру боротьбу, яка розгорнеться вже під час виборів делегатів Собору. Причому рух, який виступає за відновлення соборних засад у Церкві, повернення до рішень Помісного Собору 1917–1918 рр., за відкритість світові, має дуже небагато шансів на гідне представництво на Соборі. Найімовірніше, керівництво патріархії не впевнене, що йому вдасться зберегти на Соборі скільки-небудь помірковану лінію. До того ж Цивільний статут РПЦ не передбачає пожиттєвого обрання патріарха, отже, рішення Помісного Собору можуть виявитися для церковного священноначалля доволі сумними.

Що ж до “українського питання”, то воно навряд чи й розглядалося б на відкладеному Соборі. Адже, як вже не раз згадувалося, українські владики на грудневому Архиєрейському соборі 1996 р. зняли питання про автокефалію для Української православної церкви. (Попри, між іншим, пріоритетне для Церкви рішення Помісного Собору УПЦ (червень 1992 р.) “канонічними засобами відстоювати повну незалежність і самостійність УПЦ”.) У кожному разі, рішення про подальше відкладення Помісного Собору, на який впродовж десятиліття покладалися надії у плані вирішення багатьох гостроактуальних церковних питань, в Україні зустріли досить байдуже. Релігійно-суспільне життя розвивалося в Україні за звичним алгоритмом. Збільшувалося число релігійних організацій: впродовж липня-серпня статус юридичної особи набули п'ять монастирів і чернечих згромаджень, шість місій і місійних товариств, два братства, два духовних управління та два духовних навчальних заклади – дяківсько-катехитичний коледж Української греко-католицької церкви та іудейська семінарія руху ХаБад-Любавич.

Освятилися храми: патріарх Димитрій (Ярема) освятив новозбудовані храми Української автокефальної православної церкви на честь рівноапостольного князя Володимира в селищі Красне й на честь апостолів Петра і Павла в селі Сороки на Львівщині. Єпископ-помічник глави УГКЦ Любомир Гузар освятив церкву рівноапостольних князів Володимира і Ольги у Львові, а архієпископ Римо-Католицької церкви Мар'ян Яворський освятив у Галичі на Івано-Франківщині костьол святого Іполита і блаженного Якова Стрепа.

Прощі в липні здійснили вірні УАПЦ, які йшли від Львівського кафедрального собору цієї церкви до Святої Гори на Золочівщині; українські римо-католики звершили найбільшу в Україні католицьку прощу до ікони Матері Божої Святого Покрова у Бердичеві. А на Волині у прощі до ікони Божої Матері в селі Тростянець Ківерцівського району взяли спільну участь вірні УПЦ Київський патріархат, греко- та римо-католики.

2 серпня відбувся перший випуск відновленої Львівської богословської академії Української греко-католицької церкви, біля витоків якої стояли митрополит Андрей Шептицький і перший отець-ректор, майбутній кардинал Йосип Сліпий. Восени 1994 р. 5-річне навчання в академії розпочали миряни, члени чернечих спільнот та, за окремою програмою, семінаристи й кандидати до семінарії. Під час іспитів особлива увага приділялась духовному розвиткові конкурсантів, готовності до засвоєння інтенсивної програми академії та їх моральному станові. Оскільки, підкреслювалося в умовах конкурсу, “корупція сьогодні є чи не найбільшою перепоною як для духовного, так і

інтелектуального відродження в Україні... списування, користування шпаргалками й будь-яка неетична поведінка, що підриватиме об'єктивність і справедливість конкурсу, буде причиною автоматичного, негайного й безапеляційного виключення з конкурсу. Винятків не буде ні для кого”.

Нині на філософсько-богословському факультеті академії вчиться вже близько 400 студентів, а з наступного року тут відкриється аспірантура. В митрополичих палатах Свято-Юрського комплексу перших випускників, які отримали вищу богословську освіту, благословив глава УГКЦ кардинал Мирослав Любачівський; на урочистостях були присутні ректори та духівники католицьких навчальних закладів європейських країн.

20 липня Верховна Рада України внесла зміни до Закону “Про державний реєстр фізичних осіб – платників податків та інших обов’язкових платежів”. Ці зміни були не в останню чергу викликані тиском частини найбільш непримиренних православних віруючих УПЦ в єдності з Московським патріархатом, які різко протестували проти практики присвоєння громадянам ідентифікаційних кодів податковими адміністраціями. “ЛіС” неодноразово писав про те, що, попри роз’яснення богословів, ці віруючі, які zorganizували незчисленну кількість пікетів біля президентської адміністрації та Верховної Ради, вперто ототожнюють ідентифікаційні коди з печаткою Антихриста. Очікується, що зміни до Закону, крім іншого, трохи притлумлять пристрасті.

19 серпня у львівській церкві Петра і Павла було відслужено архиєрейську літургію з нагоди 10-ої річниці відродження Української автокефальної православної церкви в Україні. Саме в цей день 1989 р. петропавлівська парафія на чолі зі священниками Володимиром Яремою (нині – патріарх УАПЦ Димитрій) та Іваном Пашулею оголосила про вихід з-під юрисдикції Московського патріархату. Власне це був другий акт драми третього відродження УАПЦ на своїй землі. Першим можна вважати “Звернення ініціативного комітету відновлення Української Православної Церкви”, підписане 15 лютого 1989 р. о. Б. Михайлечком, Т. Антонюком, А. Битниченком, М. Будником та Л. Лохвицькою. Третім – Собор УАПЦ 5–6 червня 1990 р., який заочно обрав патріархом митрополита Мстислава (Скрипника).

Динамічний розвиток Української греко-католицької церкви й употужнення національно-визвольного руху стали виключно важливими чинниками стрімкого формування відродженої церкви. “Український народ стоїть перед вибором, – писав тоді колишній ієрарх РПЦ Іван (Боднарчук), який приєднався до УАПЦ, – залишитись під керівництвом Русько-Московської православної церкви чи перейти під керівництво Римської, також нерідної нам церкви, чи, можливо, врешті-решт усвідомити те, що час уже самому стати господарем у своєму домі... Одвіку твоєю вірою, Український народ, була віра православна”.

З нагоди ювілею відбулися урочисті літургії, збори духовенства й мирян, святкові академії у Рівному та Львові. У доповіді архиєпископа Харківського і Полтавського Ігоря (Січенка) на академії у Львові не було обійдено мовчанкою і найбільш контроверсійні моменти в десятирічній історії відродженої УАПЦ: закулісні інтриги довкола виборів предстоятеля в 1990 р., хвороблива амбітність окремих церковних лідерів, нехтування позицією зарубіжних єпархій, залежність від політичної кон’юнктури, позбавлення архиєреїв сану, перехід їх до інших юрисдикцій, зречення, наклепи, обмови тощо. Дійсно, зауваження Володимира Винниченка про українську історію, яку не можна читати без брому, цілком може бути застосоване до історії УАПЦ. Навіть святкові дні не минули безхмарно. В церкві виникла гостроконфліктна ситуація, пов’язана з тимчасовим відстороненням митрополита Андрія (Абрамчука) від керівництва Івано-Франківською єпархією. В указі патріарха Димитрія відсторонення мотивується невиконанням владикою Андрієм покладених на нього обов’язків, а також посиленням на церковний канон, згідно з яким “...коли єпископ п’яниця – хай буде скинутий”.

У липні в Києві відбулася Генеральна Асамблея Всесвітньої Ради християн і євреїв – міжнародної організації, яка розвиває єврейсько-християнський діалог у всьому світі. Минулого року Україна приєдналася до 28 країн, в яких було створено національні комітети цієї організації. Те, що Київ став першою столицею посткомуністичної країни, де зібрався її щорічний форум, свідчить, на думку організаторів й учасників, про визнання

міжнародним співтовариством досягнень України у справі захисту національних меншин і забезпечення релігійних свобод.

Історія Всесвітньої Ради християн і євреїв сягає корінням першого року по II Світовій війні. Саме тоді, 1946 р., в Оксфорді зібралися релігійні ієрархи, політичні та громадські діячі, аби проголосити, що “мир і безпека ніколи не прийдуть на Землю доти, доки людина, поза її віросповіданням і кольором шкіри, не зможе ступити на будь-який клаптик земної кулі й засвідчити: “Це мій дім!” Серед учасників конференції були й жертви холокосту, і видатні християнські мислителі, такі як Рейнольд Нібур, чий міркування про “потенційну добродішність кожної окремої людини і потенційну ворожість людей загалом” увійшли у скарбницю світової філософії. І саме тоді, коли печі крематоріїв по всій Європі ще не встигли вихолонутися, свідомі власної відповідальності священики й рабини, політики й філософи почали надважку працю з віднайдення коренів катастрофи, яка не повинна повторитися. Наступного, 1947 р., ці люди ухвалили десять пунктів Сілісберга – за назвою села в серці Швейцарської Конфедерації. “Пам’ятай, – проголошувалося в цьому документі, – що один Бог звертається до нас через Старий і Новий Заповіти, що Ісус був народжений єврейською матір’ю, що головна заповідь християнства – любити Господа і свого Близького – накладає зобов’язання на християн і євреїв у всіх людських стосунках без жодного винятку.

Більш ніж півстоліття, які минули відтоді, були позначені радикальними змінами у стані іудео-християнського діалогу. За цей час відбувся Другий Ватиканський собор з його рішучим засудженням антисемітизму та антиіудаїзму, з’явилися документи різних християнських церков, глибокі й безжально-відверті праці католицьких, протестантських і православних богословів. За цей час було проведено безліч зустрічей і конференцій. Сама Всесвітня Рада християн і євреїв переїхала з Лондона до Німеччини, і її головний офіс розмістився в будинку, який належав Мартіну Буберу, визначному єврейському філософові, чий внесок в осмислення культури діалогу важко переоцінити. Тепер Рада складається з 29 національних організацій, серед яких віднедавна й Україна. Учасники форуму прагнуть не злиття іудеїв і християн, а утвердження їхньої самтотожності й намагаються допомогти християнам стати ще кращими християнами, а іудеям відповідно – ще ліпшими іудеями.

З подій релігійно-суспільного життя за кордоном слід відзначити ситуацію в Югославії, де 85-річний патріарх Сербський Павло (Стойчевич) відкрито й рішуче виступив проти режиму С. Милошевича. Патріархові вдалося посадити за стіл переговорів діячів опозиції, які, здавалося б, остаточно пересварилися між собою, і стати символом антимилошевицького руху. Заяви патріарха викликали люті проурядових кіл, проти Сербської церкви зорганізовано наклепницьку кампанію аж до звинувачень в... американськості. Але патріарх не припиняє обстоювати свою точку зору, згідно з якою нинішній режим має полишити політичну сцену й поступитися місцем урядові, який би користувався довірою нації і зумів покласти край тривалій кризі.

З міжнародних релігійних документів цього літа варто, видається, звернути увагу на спільну заяву, підписану президентом Ради Європейської єпископської конференції Римо-Католицької церкви, архієпископом Праги кардиналом Милославом Влком та президентом Конференції Європейських церков, православним митрополитом Єремією. Документ цей присвячений гідності жінки. “Всі Церкви, – підкреслюється в ньому, – повинні відкрито заявити, що будь-яка форма насильства щодо жінки є гріхом перед Богом”.

ТАБЛИЦЯ ЗМІН МЕРЕЖІ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ УКРАЇНИ

(дані на 1 січня відповідного року)

НАЗВА ЦЕРКВИ	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
<i>1</i>	2	3	4	5	6	7	8	9
П РА В О С Л А В ’ Я								
УПЦ Київського Патріархату	--	1792	1944	1798 /14	1353 /31	1561 /30	1956 /21	2261 /9
УАПЦ	1489	672	283	612 /10	1204 /17	1180 /4	1082 /3	1045 /4